

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204709

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. 7821 Accession No. P. 4
V465 71220

Author శంకర నాయకాచార్య, శ్రీరంగ -

Title శ్రీకృష్ణనాయకాచార్య వారి వాక్యము.

This book should be returned on or before the date last marked below

మలై

(రాయలసీమ)

కర్త:

వేదము వేదటరాయశాస్త్రి ఎమ్., ఏ.

వేదము వేదటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్

4 మల్లికార్జునాచలం, లింగనెట్టిపాటి,

బాపట్ల, మదరాసు.

ఈరూపకమును

గురు పూజా వ్రత కి

శ్రీగుమపాటి ఏనాదిరెడ్డిగారి

కీర్తి మూర్తి కి

సమర్పించితిని

“తమరూపమే ధ్యానంబగు

తమపేర జలంబు నర్పదాంశమాత్రమ్”

వే వే.

ఉ పో ధ్వా త ము.

క్రిశ్చిష్టజీవరాయఁడు ఆంధ్రులకు నిరంతరస్వరణీయుఁడు ; సంస్కృత వాక్త్రయమునకు ఉదయకుఁడు ఎట్టివాఁడో ఆంధ్రవాక్త్రయమునకు అట్టి వాఁడు.

శుభా నంతకపురవృత్తాంతము కరంబరాగతముగా నిట్లు కలదు.

“ఒకానొకదినము రాయలు రాత్రి భోజనానంతరము బండితగోష్ఠిచే బథలా నిశీధముదనుకనుండి యాస్థానము చాలించి శత్రుశృంగహంబునకుం జనియె. అచ్చో నాతని పట్టమహిషి యంతకుమున్ను హంసకూలికాకల్పంబునం గూర్చుండి చెలులతో ముచ్చటలాడుచు భర్తృగమనంబు వీక్షించుచుండి నిశీధమయ్యె గావున నాపె నిద్రాభరింబునకు నోపఁజాలక కరాకున వ్యక్త్యస్తముగ శయించె. ఇట్లుండ ననంతరము వ్యక్త్యస్తకయానయైన నిజమహిషిపాదనూపురవం బాతనిఁ గర్ణగోచరంబయ్యెను. తోడనే దిగ్గజలేది మంచము నలుగెలంతులఁ బరీకించి యచ్చోఁ బాదములుంచి నిద్రించు భార్యంగంచి కారణమూహించుచుఁ గొంతపటకుఁ దెలిసి కోపించి..... కండ్లు పటపటం గొఱికి.....యచ్చోటువాసి యింక భవనంబునకుం జనియఁచట శయించెను.....”

“ఇట్టి వృత్తాంతమునంతయు నాపె యరణ్యకవియగు ముక్కు తిమ్మనఁ (పండితిమ్మన) చూచాయగ గ్రహించి.....పారిజాతాపహరణం బనుకథఁ గొని ప్రబంధము రచింప నారంభించెను. అందు తొలియాశ్వాసముననే తన యభిప్రాయము లేటఁజేచి బానిఁ దగు పద్యములు విరచించి...రాజా నకుఁ దెలియఁజేసెను...” అనంతరము ఆకావ్యమునందలి ‘ననుభవదీయ బానుని’, ‘పాటలగంధి’ ‘బలకాతాసు’ అను పద్యములకు వివరణే రాయలు

కోపముమాని తన రాణింగలసెననియు చెప్పదురు. (చూ. గురుబాడ శ్రీరామ మూర్తిగారి కవిజీవితములు పుట 177-179.)

వైకథ నాథారముగా గ్రహించి కొందఱు నాటకములను రచించి యున్నారు. నేనును రాయనిమీఁది పక్షపాతముచేతనేమి, లిప్తునాథ్యుని మీఁది గౌరవముచేతనేమి, వైకథలోని చమత్కారమువలన నేమి ఆకృష్టఁడనై ఈచిన్నిరూపకమును రచించితిని. కాని నాకుం దోచిన మార్పులను కానించితిని.

పారిజాతాపహరణమును లిప్తునాథ్యుడు రాయనిః నీతి నుపదేశించుటకు ఆయన యంతఃపుర చరిత్రమును వ్రాసినాడనుటచేత కవి రాయనిః మూటిగా తగులునటువంటి వృత్తములనే కావ్యమున చొప్పించియుండునని తలంచుట నమంజనము, అవిషయమునే స్పష్టికరించుటకు వ్రాసినాడో యను నట్లు పీఠికయు భవనించున్నది.

యాదవత్వమున సింహాసనస్థుఁడు గామి

సింహాసనస్థుఁడై చెన్ను మెఱయ

... ..

కోరి తొలుమేన తనకైన కొడువలెల్ల
మాన్పుకొనవచ్చి భువనైకమాన్యలీల
నవతిరించిన కృష్ణుడౌ ననంగమించె
నరసవిభుకృష్ణరాయ భూనాయకుండు.

అనియు,

చక్రవర్తి మహాప్రళయ నాడును నేడు

చెలఁగి ధర్మక్రమ స్థితిఘటించె

... ..

నాఁడు నేఁడును యాదవాన్యమునందు
 జననమందెను వసుదేవ మనుజునిభుని
 కృష్ణుడనుపేర నరసేంద్ర శృష్టదేవ
 రాయఁడనుపేర నాదినారాయణుండు.

అనుటచేతను ఒకవిధముగా శ్రీకృష్ణులవారిదైన ఈ పారిజాతాపహరణచరిత్ర
 రాయనిచరిత్రయే యను నభిప్రాయమును తొలుతనే రాయని! తోధించుటకై
 వీనిని రచించినవాఁడని ధ్వనించుచున్నది ఈయంతాపురవృత్తాంతము నిజమగు
 నేని ప్రథమాశ్వాసమంతయు రాయని యంతాపురకథయే గావలయును.

ఇందులకు తగినట్లు నేనీ క్రిందిరీతిని కల్పించితిని. తెనాలిరామలింగయ్య
 రాయలవారి యాస్థానిలోనుండి ఎల్లవారిని భ్రమింపఁజేయుచు 'వికటకవి'
 యని ప్రసిద్ధిపఱించియుండెను. దానిని ఆధారముగాగొని అతని! రాయల
 యంతాపురములలో రాయలుండునపుడు ప్రవేశించు చొప్పునయుండినట్లును
 దుక్కిటి శ్రీకృష్ణులు పాచికలాడుచుండిన నవయమున నారదులవాని దర్శన
 మిచ్చినట్లు రామలింగయ్య ఏగెననియు, నారదుని పారిజాతమునకు అడులు
 వజ్రపుల్లను ప్రవేశపెట్టి సంవిధానమల్లెలిని. మిగిలినదంతయు పారిజాతాప
 హరణమే—చుక్కిరి మక్కిరి.

తిరుమలదేవి పట్టమహిషి; చిన్నమదేవి రెండవరాణి. దుక్కిటినక్కభా
 నులకును వీరిరువురకును సాదృశ్యమునచ్చుటకై కొవచ్చుక్రమును రెండవరాణి
 పెట్టిలిని. నారదునివలన పారిజాతాపహరణమున నెఱవేరిన కార్యమున
 ఇందు తెనాలి రామలింగయ్యచే చేయించితిని.

చిన్నమదేవి యంతాపురచర్యలోను పాఠంబరివి కైకొనక మార్చితిని.
 కేవలము వ్యత్యస్తముగా పఠన్నందులకే రాయఁడు కొఱపించెననుట రాయ
 ని! ఉచితముగా గన్పట్టలేదు. వైగా శయనమున నున్న దేవేరిని అంతఃపు
 తయన చూడకయిండుట ఎట్లు! అందులకై వక్రాభరణమునకై ఆయను

కోటగించినదనియు అందులకు రాయఁడు కాంతింపం గడంగగా ఎంతటిని ఆ యను తనియక, తుదకు పాదతాడనముచే రాయని బహుకరించెననియు, అందులకు ఆలోకమువలె వికసింపక రాయలు ముకుళితహృదయుఁడై వెడలి పోయెననియు కల్పించిరిని.

రాయనికి కోటమువచ్చిన వెనుక రాణియే లిమ్మయ్యాయ్యనికి నివేదించుట కిన్న చెలికత్తె ఆటనిగావించుట యుక్తమని చేటిచేతనే లిమ్మనకు చెప్పింది పారిజాతరచనకు పులిగొల్పినట్లు అల్లిలిని. ఆవెనుక కవియొక్క రచనాప్రయత్నము. ఈలో రాయలు దిగ్విజయయాత్ర బయలుదేరుటయు కూడనేగుచుండిన లిమ్మన శదును నంను దొరికినపుడెల్ల తనకావ్యమును వినిపించి రాయనిమనసు మెల్లఁబలిచినట్లును, ఈవిధముగా రాయఁడు సుముఖుఁడై దిగ్విజయానంతరము పారిజాత, మకు చక్రప్రములకు కృతినంది దేవేరి నూరార్చి నట్లును అనంతరకథను నిబంధించిరిని. రాయఁడేగిన శ్రీప్రయాత్ర దిగ్విజయానంతరము దేవేరి ప్రార్థనపై జరిగినట్లును, ఆపుడే తిరుపతిలో రాయఁడు ఆముక్తమాల్యదను అంకితమొనర్చి విగ్రహములను చెక్కించినట్లును మార్చిరిని. నీవిశే చిన్నిమదేవీ విజయమని 'భాగలి'గా ప్రకటించియుంటిని. ఇందు కొన్ని నూతనస్థలములను చేర్చి పెంటిరిని.

వే. వేం.

రాయలసీమ

ప్రథమాంకము.

స్థలకము 1.

విజయనగరము - రాచనగరుచెంత నొక దీధి.

[నేరభ్యమున చంచనునావాద్యములు. కొంచెరు బతులు వడివడిగా నడచుచు ప్రవేశించుచుండుట.]

ఒక బ్రహ్మణుడు.—[వసుతితు తిగిచూచు] స్వర్గా రావయ్య, మాధవయ్య సభి మొదలుపెట్టిన ట్లనన్నరు. మనకు లలస్యమైనది.

[నేరభ్యమునుండి "జయిభవ ; దిగ్విజయిభవ ; ప్రబలరాజాధిరాజ, రాజప్రతాప, రాజవరమేశ్వర, ఆరీరాయభయంకర, మహారాయరంగంధ, వప్తకాంత, లమద్దన, వీరసారాయణ, జగదళవిభోళ, జయ, సుమారవిక్రమ జయ ; శ్రీకృష్ణదేవమహారాయ జయ ; దిగ్విజయిభవ" అని విడివిడిములు వింటును. మంగళవాద్యములు మ్రోగును.]

మాధవయ్య—[ప్రవేశించి] ఉండవయ్యా రవంక. ఆదెప్ప నడవలేదు. ఈశ్వరయ్య, కొంచెం వెనుకగా పోదాం.

ఈశ్వరయ్య—అయినట్టే, మనం పోయేటప్పుటికి అంతా అయిపోతుంది. తెనాలిరామలింగయ్య నగనికి పోయి చాలాసే పయ్యింది.

మాధ—అది సరేగాని, ఏమిటయ్యా నాకేర గోమాల, జరగబోయ్యది?

ఈశ్వ—ఏమో! ఏమవుతుంటున్నావు? ఈనాటి తెనాలిరామలింగయ్య ప్రమాంకరీతుండి రాజధానికి వచ్చాడు. ఆస్థానానికి వచ్చాడు ధూర్జటిగాదిని గుఱిచిన అసమన్య పూర్తి చేస్తాడు. ఆ బయట కేళాని ఒడితులతో

వాదం చేసి తరిమివేస్తాడు. పెద్దయ్యగారికి గండపెండేర బహుకరణం. ఇంకా చాలా విశేషాలు. భలే కమాషగా ఉంటుంది. రా, రా. పోదాం.

మాధ—బలే! బలే! ఈదినం ఏమి స్వాస్థ్యమైనా ఉంటుంది. సరే గానీ, ఆ సమస్య ఏజో మరిచిపోయినాను, కొంచెం చెప్పవయ్యా.

ఈశ్వ—చాదస్తుడా, ఎంశలో మరిచిపోతావయ్యా! కృష్ణదేవరాయలవారి సమస్యలు ఈజేకం! ఆటలగోపాలం ఎరగనివాళ్లు లేరు. నువ్వే మో మరిచిపోయినానని అంటావు. చెప్తా విను.

“స్త్రీతిరుమలై నై యాంధ్రకవి

ధూర్జటిపల్కుల కెల్లు కి లై నీ

యతులీతమ ధరీమహిమ?.....”

[నేడ్యమనుండి]

“హా! తెలిసెన్ ధనునైకమోహనో

గృతసుకుమా వాంఛసి

తాజనతాఘనతాపహరిసం

తనమధు నాధరోదితసు

ధానిధానలగ్రోలుటజుమీ.”

ఈశ్వ—అనుగోపయ్యా తెనాలిరామలింగయ్య, ముప్పు తూర్తిచేతున్నాడు. [నేడ్యమన కితకళధ్వజులు] సభి మొదలుపెట్టారోయి. పాదపద.

[నిష్క్రమింతురు.]

స్త్రీ ల కి ము 2

రాయలవారిసభి.

[రాయలు, అన్నదిగ్గజములు, మంత్రిలు, చరివారిము ప్రవేశింతురు.]

పండి—బయ్యాభివ. [ఇత్యాది కతయను.]

రాయ—పండితులారా! కవిశ్వాసులారా! విద్యావంతులారా! ఎవరైనను ఈనడుస్యను పూరింపుడు.

“స్తుతమతమైన యోగిప్రసాదే

ధూప్తటికలు, కెల్లు కల్పనీ

“మిలితెమోగురిమహిమి?”

తెనాలిరామ—[శ్లోకమును పఠించుచు] హా! తెనాలి

రాయ—ఓహో! తెనాలిరామనిగయ్యగారు ఎచ్చివారు.

రామలిం—[ప్రవేశించును.]

రాయ—రామనిగయ్యగారు, ఏమి తెలిసినది?

రామలిం—

“.....హా! తెనాలి భువన్నామాహవో

స్థితసుకుమార వారససి

నాజుతాభువతావహరిసం

తతమమగధనోతను

ధారసథాల్లగోలుటంజమి.”

రాయ—[అశ్చర్యముతో సభియంతయుంగాంచి] ధూప్తటికారూ, ఒకప్పుడు గొంతురా?

రం—మహాప్రభు! ధూప్తటికారు నేను రాతము.

ఆపొడి—మహాప్రభు! నేను రామనిగయ్యగారు. ఒకప్పుడు ఆ కైదేళిపండితులకు వాదాక్షమ నెలకొన్నది.

రాయ—ఆపొడి! చాలామంది ముగ్ధులు, విద్యావిహీనులు పారించింపుడు.

ఆపొడి—[ద్వారమునకు పోచుచు] రిచ్చయ్యా, ఆ పండితులను రమ్ము.

[ఇరువురు ఆకువల ఆటవిహీనుగా ప్రవేశింతురు.]

ఇరువురును—జయము, జయము, శ్రీకృష్ణదేవరాయమహారాయా, నీకు జయము. నీవు సత్యమున హరిశ్చంద్రుడవు, దానమున కర్ణుడవు, విశ్వరథమున దేవేంద్రుడవు, రూపమున మన్మథుడవు, ఆంధ్రవాత్సయమునకు అపరభోజుడవు, పండితుడవు, కవివి, నిరంతరవిద్యావిద్యోదివి. మేము పండితులము, కవిశ్వులము. నీ అస్థానమందలి కవులను జయించుటకు వచ్చినాము. ఆకు కవిత్వభోజిణిలో మమ్ము జయించినవారు లేరు. గడియకు వేణుపద్యములు నిరాఘాటముగా చెప్పగలము. ఎటువంటి క్లిష్టసమస్యయైనను పూర్తిచేయగలము. అపధారణచక్రినగ్ని, ధారిణిసార్వభౌమ, వాదిభటాటంచానన, వాది మత్తేభసింహ, కవిత్వగ్నికేశవరి మొదలైన బిరుదులు మాకు పందలు పందలు. మా ప్రభావక్రములు పేనకుపేలు. మా గండి పెండేరములు మోయుటకు మత్తేభములు చాలవు. పోయినచో న్నినంతయు ఏమగుల నెక్కినాము. నానారాజనందీర్షనములు చేసినాము. రాయలవారి ఆస్థానముమాత్రమే మాకు మిగిలియున్నందున వచ్చినాము. మీ పండితులను జయించి మాగజకుల దేశమునకు పోదలించినాము. మహాకవిశ్వులారా! పండితప్రకాండలారా! విద్యావంతులారా! మీతో వాదమనగా మాకు కృతప్రాయము. పోదినేయగలము మిమ్మందరములను చిన్నపన న్నను పూర్తిచేసి విగ్రహపు నిలుపుకొనుదుమాతము. [చేతులూడించుచు రాగముగా]

“కుంజరయుంధంబు దోమకుత్తుక జొచ్చెన్.”

రామలింగ—[ఓకిమారు లేచి మరల కూర్చుండును.]

వాదిపండి—సమీ, ఎవరును చెప్పలేరా? ఇంలేనా మిత్రీ?

అలసాని పెద్దగ—అబ్బాయీ! రామలింగయ్యా, కానీ.

రామలింగ—ఓహో! నభాస్తాదలారా! విషదు. ఓయి వాదీ!

గంజాయి బ్రాహ్మీ తుంకిల

సంజాతులఁ గూడి కల్లు చవిగొన్నావా!

లంజలకొడుకా? యెక్కడి

గుంజరయుంఁభంబు దోమకుత్తుక బొచ్చెన్ ?

వాదిబండి—[తా'పముతో] మహాప్రభూ! ఇది కేవలము దౌర్జన్యముగాని వాదముగాదు. దూషించుటగాని పూరించుట గాదు. న్యాయము గాదు మహాప్రభూ.

రాయలు—రామలింగకవిశ్వరా! ఈ సమస్యను ఒక కేళి మేమే యిచ్చియుండినయెడల నేమి చెయ్యదురు?

రామలింగ—మహాప్రభూ! పరిణవారి యాశ్రితులముగదా. వినుదుమరి—

రంజనచెడి పాండవు లరి

భంజనులై పరటుఁ గొల్వఁ బెల్పుడి రకటా

సంజయ విధి నేమందును

గుంజరయుంఁభంబు దోమకుత్తుక బొచ్చెన్.

సభ్యులు—బరిబరి.

వాదిబండి—ఎవరయ్యా నీవు, అధికప్రసంగా నున్నావు!

రామలింగ—మహాహంకారిగర్విక దుష్టవాది మదమల్లేభకంశీరివ, నిరర్థక తిరుదాదంబరఃపీండ్ర మేఘమహావాతాల, శుష్కవాదిశునకవిద్రావనమహాలగుడ, వికటకవి, గండరగండ, గండభేరుండ, అశుకవిశ్వ లాదలాదాయ మాన కిదివృషధి ముక్కుత్రాడు ఇత్యది విరుగులకొట్టి, కళఘంట, సహస్రఘంట, లక్షఘంట, కోటిఘంట, అర్బుదస్యర్బుదఘంటాదికపీండ్రుల గర్వమును భంజించి, వారి తిరుమలు, గండపెండేరములు, కాలువలు, దుప్పట్లు సహస్రశుక్కుని రాయలవారి అస్థానమును ఆశ్రయించియున్న కవిమళకము తెనాలి రామలింగయ్య. ఈ కవిమళకమునకే భయపడుచున్నావు. కవికావ్యాలములు నీవీద లఘించి నేమిచోగలవు ?

వారిచండి—'శకుంతలం మా ప్రలాప.' మహాప్రభూ! ఈపద్యమునకు చెప్పిన యర్థమును చెప్పక అన్ని పాదములు చక్కగా నమస్వయంపవలయును.

సీ. రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి

తలప నన్నయవేమధరణిపతికి.

[అజే మిగిలిన పాదములును]

గీ. భావభవభోగసత్కలౌభావములను

[అజే మిగిలిన పాదములును]

రాయ—[సభిక్షితు చూచును.]

రామలింగ—'శకుంతలం మా విలాప.' మహారాజా! ఇకదు కరకు దుర్వార్లును. ఏలినవారి యాస్థానమునకు వచ్చి వేమధూపతిని పొగడుచు న్నాడు. మా యోగవారు సర్వదక్షిణాక్షచక్రవర్తి కానున్నారు. దండు బయలుదేరినా కృష్ణకాదు, గోదావరి, మహానదివరకు రాగలరు. అప్పుడు మీ ప్రభువులంబురు మా యోగావు లగుదురు. నీసమస్యను నేను పూర్తిచేసి నాను. ఈమారు ప్రశ్న నావంతు. నాపద్యానికి చెప్పవయ్యా వాదిఖటాచారినా.

సీ. మేకతోకగుమేకతోకమేకగుమేక

మేకతోకామేకతోకమేక

[ఇట్లే తక్కిన మూడు చరణములును]

గీ. మేకతోకతోకమేకమేకతోకతోక.

[ఇట్లే తక్కిన మూడు]

వారిచండి—[అలాగే దించుట నిభవించి] నీనికి అర్థము లేదన్నచో నవమానముగను. చెప్పుట కష్టముగా నున్నది, కానీ. [ప్రకాశము] మహా ప్రభూ, ఇది కట్టి అసందిగ్ధప్రలాపము. ఇటువంటి పద్యములకు తొడ మేము అర్థము కల్పించగలము. లేవు ఏలినవారి సన్నిధిలో మనవిచేయగలము.

[సభ్యులు కొందరు నవ్వుచురు ; కొందరు దగ్గుదురు.]

రామలింగం—తదికిఁగో. అయినదా మీకుని! ఎట్లెక్కిందిసారయ్యా
మిమ్ము ఏనుగులమీదను, లొట్టిపిట్టలమీదను!

ఒక నభ్యుడు—నిచ్చెనలుచేసి ఎక్కించికింటారు.

రామలింగం—ఈ కద్యమునకు అర్థము చెప్పడు.

సరసింహకృష్ణ రాయని

కరమగు దగు కీర్తి యొప్పెఁ గరిభిరిభిత్

కరికరిభిత్ గిరిగిరిభిత్

కరిభిత్ గిరిభిత్ తురంగకవచీయంబై

వారివండి—గురద్య మేగ్రంథములానిది కవిగారా?

రామలింగం—లిలకావహహిమబంధనములానిది; నేనే వ్రాసితిని.

వావివండి—[అంగీకరము] ఈ మహానుభావు దసాధ్యుడుగా నున్నాడే. ఈసాయముగా నిచ్చటినుండి తప్పించుకొనిపోవలయును. [ప్రకాశము]
అబ్బు! అబ్బు! కడులునొప్పిగా నున్నది. మహాప్రభూ! ముకుతేంద్రుని నెల
నిప్పించవలయును. శేఖ మేము నచ్చి, శతావధానము, నిహస్రాధానము
కూడ చేయగలము. నేటికే నెలవు. [అని వడిగా నిష్క్రమింప]

రామలింగం—శతసహస్రావధానముకూడ చేయగలరు! మహాప్రభూ!
ఈ అశుకవులు మరల రాదు

రాయలు—

ఉదయం నిస్తరంబు నేతువు హిమ

సూర్యహంబునకొ జొట్టిరా

విదితంబైన మహిమ మహాంధ్రకవితా

విద్యాబలపాధి నీ

కనుకరి సకసాక్షబోధకుటనా

హేలాపరిష్కారకా

రద సీరూపము రామలింగకవిచం

ద్రా సాంద్రకీర్తిశ్వరా.

రామలింగ—వినివారి అనుగ్రహమే ఆంకయం.

అస్పాటి—మహాప్రభూ! కవికండితులలో నందరకును పెద్దయైన
పెద్దనగారికి నేడు గండపెండేరము బహుళగరించవలెను.

రాయలు—అవును. చాల సంతోషము. [నౌకరులు వరహాలపల్లెమును
తెచ్చి సభామధ్యమున నుంతురు. వానితో గండపెండేరముకూడ.] పెద్ద
నాథ్య! ఆందుకొనుడు.

జలసాసి పెద్దన—మహారాజాధిరాజ!

శిరిసంధాన బల యీ మాది వివిష్ట

శ్వేంద్రంబులం గల్గె దు

స్థిరమండల్వెనిల ప్రవేశచలన

బ్రహ్మఘ్నతే త్తూనిక

సరసింహాక్షితిమండలేశ్వరుల నె

న్నన్వచ్చు నీసాటిగా

సరసింహాక్షితిమండలేశ్వరుని కృ

ష్టా రాజకంఠీరవా.

సభ్యులు—అహహ! బలిబలి! బాగుబాగు!

రామలింగ—[హహహ! యని నవ్వి] మహాప్రభూ! ఈ కద్యము కవికి
రాదు. తాతగారూ! ఏమి కట్టు చెల్వచున్నారో? కంఠీరవమునగా సింహాసన
గదా. సింహమునకు దిలప్త చేకమును లోకముగా మైగిటునచెప్పి రాజకంఠీ
రవా, రాజసింహమా యనుట దోషముకాదా. వినినవారు దిలము ప్రకేతింబిన
రాజకంఠీరవా యని తోకకట్టి వెడికితరా యేమి! నేనుచెప్పెదను చూడుడు.

కలనం దావకఖడ్గఖండిత రిపు

క్షూభర్త మూర్తాండమం

డలభేదం బొనరించి యేగునెడ ద

న్మధ్యంబునన్ హారకుం

డలకేయూచకిరీటభూషితుని శ్రీ

నారాయణుం గాంచి లో

గలగంబారుచు నేగె నీవయునుశం

కిం గృష్ణరాయాధిపా.

సభ్యులు—అః హా! దివ్యముగా నున్నది.

పెద్దన—మహాప్రభూ! ఈ గండపెండేరమును, పారితోషికమును రామలింగయశే కనినది.

రాయలు—రామలింగయగారూ, రండు.

రామలింగ—ప్రభూ! చికిరాను. నేను పద్యము చెప్పటకై చెప్పితిని గాని వేరుగాదు. తాతగారి పద్యము నిర్వచము కంఠీరదశబ్దమును శ్రేష్ఠవాచకముగా ప్రయోగించినారు. అహమతికి మాటొట్టు శేషల మనర్హులుగదా. తాతగారూ, రండు. [అని స్వయముగా వారిని పిలుచుకొనివచ్చును. రాయలు గండపెండేరమును స్వయముగా పెద్దనకారికి తోడుగను.]

[నేడగ్రమునుండి—“జయం జయం విలసవారికి. కడునెమిది లెరు కతులనుండిన్ని, డెల్లరండు దేవస్థలనుండిన్ని ఆయా ఆచార్యులు ప్రసాదములు తెచ్చియున్నారు. నానాదేశములు తిరిగి విలసవారి దర్శనానికి వేగులు వచ్చియున్నారు. అహమదానగరమునుండి వేగుల రామున్ను, గోల కొండనుండి వేగుల గోపాలిన్ని, వాయువేగి హనుమంతయ్య, మనోవేగి త్తురుపాచ్యయ్య మొదలైనవారు వచ్చియున్నారు. ఇంకా విలసవారి దర్శనానికి రాగా జగదేవు, గని లిమ్మప్పనాయడు, రామారి రామినాయుడు,

సేనాకలి పెమ్మసాలి రామలింగమనాయకుడు, హండే మల్లారావు, బోయి రామప్ప, కడుపెనిమిది కప్పజాలవారు, దళగాయకులు, అప్పరపిల్ల, కప్పర పిల్ల, సాగువననాయకుడు, కొమార లిమ్మప్ప, సంగరాజు, చెర్లప్రభాని లిప్పరసు, అయ్యప్పనాయకుడు, కటిం విశ్వనాథనాయకుడు, చెవ్వప్పనాయకుడు, అక్కప్ప నాయకుడు, కృష్ణప్పనాయకుడు, పెలుగోటి యాచమనాయకుడు, కన్నడ బసవప్ప నాయకుడు, సాగువ మేళరాజు, మట్ల ఆనంతరాజు మొదలైనవారున్ను, బొమ్మిరెడ్డి నాగారెడ్డి, బసువారెడ్డి మొదలైన రెడ్డిమూర్తులను, కమ్మనాయకులు విలపప్పనాడు అల్లభు కొమాల్లు రాచరికంవారు శివరనాయకంవారు అందరున్న విలివారి దర్శనానికి కాచుకొనియున్నారు. క్రొత్తగా మదుకేశీసు వర్తకుడొకడుకూడ వచ్చియున్నాడు.”

అప్పుడే—మహాప్రభా! శివశాగోష్ఠి యైనది. విలివవారు కార్యాలాచనకుందిరమునకు పోవలయును.

రామలింగ—[ఈలా] మదుకేశీసువర్తకుడా! అందరికన్న ముందు నేనే దీనినిచూచి అంతఃపురములో కొంతకేడుక చేసెదను.

[సభ లేచును. రాయలు, మంత్రియు నొకవైపున, మిగిలినవారు మరియొకవైపు నిమ్మ].

ద్వితీయాంకము

స్థలకము 1.

నగరిబయట.

తెనాలిరామ—[ప్రవేశించి] బలి. అద్భుతముగా ఉన్నది ఈ జడ
విల్ల. అంతయు నొకటే వజ్రము. పదికొట్టి వరహాలు చేయగలదు. అరచేలి
యంత యున్నది. దీనిని బంగారమును చేర్చి పెక్కు మణులవలె చూపి
నాడు. నుంచి పనితనము. మాతోట్లకేల? దేవేరులకే తగును. మరి దీనిని
విలినవారికే చూపెదను. [నిమగ్నమౌచి] ఓయి, ఆ బుడతకీసువర్తకుని నూ
కెంట రమ్మకు. [ముండ్లచూచి] ఎవరురా అచ్చట! విలిననా రిపు డెక్కడ
నున్నారు?

[శిష్యులునుండి—“లిరుమలదేవమ్మగారి నగరికి వెళ్లి వారండి.”]

రామలింగ—నుందిది. నేనుకు లిరుమలదేవిగా నగరికే పోయెదను.

[నిష్క్రమ]

స్థలకము 2.

లిరుమలదేవి నగరు.

[రాయలు, లిరుమలదేవి పాదికలాదులు ప్రవేశింతురు. పేదరిలు
కొండలు వారికి వీచోపులు వీడుచుండురు.]

లిరు—నాదేగిలుపు.

రాయలు—నాదేగిలుపు.

లిరు—ఎట్లు ప్రభూ! ఈ మోడిపోయినారు.

రాయలింగ—[కటాక్షము ప్రవేశించి] ఇరువురును పీడిపోయినవారే.

రాయ—రామలింగయ్యగారూ, రెండు రెండు.

[వీరులులేని శేరి నిలుచును. ఒక చేతి రామలింగయ్యకు ఆసనమిడుచు, విసరుచు]

రాయ—ఎట్లు కవిగారూ? ఇరువురును ఎట్లు ఓడిపోగలము?

రామలింగ—ఏల కాదు? ప్రభువుల విజయములును, పరాజయములును వారి దేవతలను చెందినవే గదా. కావున ఇరువురును ఓడినవారే.

వీరు—మరి తమ వాదము ప్రకారము ఇరువురమును గెలిచినట్లుకాదా?

రామలింగ—అహ! కాశేమి. మీ కిరువురకును భేద మున్నదా. మందమిశ్రుని శంకరాచార్యులవారు గెలిచినప్పుడు ఆయనభార్య తన్నుకూడ గెలిచినవే గాని గెలుపు పూర్తికాదని చెప్పలేదా? పరస్పరము మీ రొకరి నొకరు గెలిచిన వలె గెలుపును గాదు, ఓడిపోవుటయు కాదు. కావున ఇరువురును గెలిచినట్లే, ఇరువురును ఓడినట్లే.

వీరు—కవులుగదా! నిరంకుశులు. మరి కవిగారూ, తాము నేటివచ్చికి వచ్చుటచే మానగరు సావనమైనది. ఇటీవల వచ్చుటయు మానిరిగదా.

రామలింగ—అవును, అట్టిగా లోక లోకపోయినది. నేను కొంతకాలముగా గ్రామసంకరము పోయియుంటిని. మైగా వైదేకికులు కవులు వచ్చియుండిరి. లేనిచో మాశేమి, నిరంకరము వలనవారిని, వేదిగారిని విన్నోదించి జేయుటయేగదా నూచును. మరి నేడొక విశేషము. బుడతకిసువర్తకు డొకడు వచ్చియుండినాడు. వానికడ నీయద్యుతమైన వజ్రపు జడవిల్లయుండినది. చూచిరి. అట్టి యపూర్వవస్తువును ధరించుటకు నేదిగారుకక్క నికరు లెవ్వరయ్యెనని తీసికొనివచ్చిరి. ఇదిగో చూచుము. [అని చూపును.]

[నాయకువా రందుకొని దేరి కిర్తిరు.]

వీరు—చక్కగా చూచి. ఇట్టి దోటి వలయునని తలంచుచుంటిని. తలవని తలంపుగా వచ్చినది. రామలింగయ్యగారికి మనయం దెవ్వమును అకారణ వాత్సల్యము.

రామలింగ—మహారాజుగారు తా నుట్లు నెలనీయకూడదు. వలనవారు సాక్షాత్తు ఆ విష్ణువు నవతారము. 'నావిష్ణుః భృగీవీరః'. నర్మదక్షిణాంభ

చక్రనర్తయొక్క పట్టవహిషియైన తాము సాక్షాత్తు ఆ మహాలక్ష్మీయే. నియమితులైన కట్టాడు మే మాకు సకలైశ్వర్యములకు కారణము. తా మిట్లు పలుకవచ్చునా ?

[లిరుమలదేవి ఆవిల్లను ధరించుటగా చేతికలు పచ్చి దానిని చక్కగా నడుర్తును. దూరమునుండి చిన్నమదేవి చేతికలు ప్రభావలీకలావతులు చూచుచుందురు.]

ప్రభావలి—ఒసే కలాపలీ చూచావటే ఈ తేనాలివామలింగయ్యను ! ఈమెగారు మహాలక్ష్మీయట. మనదేవిగారిని తక్కువచేయడానికి ఈ ఎత్తు. ఈమె మహాలక్ష్మీ ఎవరే ఈమన వారదిమముని కాబోలు

కలాపలి—ఎరగవటే ప్రభావలీ, రావలింగయ్య గడుమదనం, టక్కిరి మాటలు

రామలింగ—దేవిగారు ధరించుటచేత ఈవల్లపుల్లిగుండున యేర్పడినది. నివాళిగ్యము ఆచారావిశ్రేయ లేదు. ఈభరితఖండంగా కలువంటి ఆధరణము ఇంక కటి లేదు. ధిల్లీలో లేదుగదా పాశ్చాత్యదేశాలలో లేనే లేదు. ఏదైనవారి ప్రతీకము లో ఎక్కడివారును ఇక్కడికి వచ్చుటచేత సకలాధిగణాలన్ను వన రాజ్యమునకే వచ్చుచున్నవి. మనము పదిదినవి ఇతరులకు. ప్రపంచమునందలి మేల్తినవస్తువులు భరితఖండములోను, అంగలో మేలువస్తువులు విజయనగరములోను, అందులోను మేలు శ్రీలిరుమలదేవిగారి నగరిలోను ఉన్నది. సకలరత్నములన్ను ఇక్కడికే రాగలవు. ఏదైనవారికి తాము బహిష్కారము. తమకు గర్వాకనేగదా మిగిలిన యంతఃపురమంతయు. కడమ దేవెరులందరును తమకు కర్వానివారే. చిన్నమదేవిగారుకూడ తమకు చిన్నయే.

ప్రభావలి—[రామముతో] చూచావటే చూచావటే, ఈరామలింగయ్యను. చిన్నమ్మగా కేమిచేశారే ఈయమ్మ. ఆమె నెందుకే పలుపెట్టి చూడడం. వారమదే జగదాలుపెట్టడంలో. రావే లోయ దేవికే చెప్తాం ఇతగాడి చేష్టలంతా.

కళాపతి—రామలింగయ్యకు త్వరలోనే కాస్తా బొతుందిలే.

[అని నిష్క్రమిం]

[నేర్పగమున శంఖధ్వని]

ఒక చేటి—మహాప్రభూ! స్నానసమయమైనది.

రాయలు—[లేచి అత్తగారిము] నేడు శుగామలింగయ్యగారు చిట్కలెద్ది పెట్టినారు చిన్నమదేవి చేతికలు చెప్పటను పోయినారు. కానీ, ఎట్టగునో చూడము.

చేటి—ఏలినవారు ఇటు ఇటు.

[అంతరు నిష్క్రమిం]

స్థల క ము 3

చిన్నమదేవి నగరు.

[మంచముపై చిన్నమదేవి కరుండియందంగా చేతికలు చుట్టు నిగరు చుండగా ఒకతె వీణను మ్రోడుచుండును.]

చిన్నమ—ఒసే అపాట వద్దే, నాకేమో కష్టంగా ఉండే.

ముగనిచేటి—ఏమమ్మా, ఒకవిధంగా ఉన్నావు కల్లే.

చిన్నమ—లేనా? రామలింగయ్య నిచ్చాడన్నది మొదలు మళ్ళీ ఏమి కంటా తెచ్చి పెడతాడో అని భయంగా ఉన్నదే. [తటామున లేచి కూర్చుండి] ఒసే, ఏలినవారు ఇప్పుడెక్కడున్నారో చూచిరా.

ము చే—అస్థానం నుంచి లేచి [అని నగరులో]

చిన్నమ—లేచి!

ము చే—లేచి తిరుగు అమ్మమ్మా నగరికి వెళ్ళి రే.

మాయక చేటి—అక్కడికి లేనారామలింగయ్యగారు కూడా వెళ్ళింది.

చిన్నమ—[మంచముపైబడి] ఒసే, నాకేమో ఇవారే ఒకమాదిరిగా ఉండే, అక్కడి కెందుకు వెళ్లాలే నిలనవారు అక్కడికి రాక ?

ము. చే—ఈర్క్క మొహమాటానికి పోయి యంటారమ్మా.

చిన్నమ—నాకేమో అనుమానంగా ఉండే.

ము. చే—చిచ్చికట్ల! అనుమానా లేదుకమ్మ. నిలనవారు మొహమాటానికి ఏవేవో చేస్తుంటారు.

ఒకచేటి—[వడిగా ప్రవేశించి] ఎవడో ఒక మదకీనువాడమ్మ, నగలవర్తకుడు ఏవేవో మంచి మంచి అధిరణాలు తెచ్చాడమ్మ. తెసాలి రామలింగయ్య అసన్న తిరుమలమ్మగారి నగర్లోకి పిలుచుకొనిపోయినారు.

చిన్న—[ముసలిచేటిని చూచి] చూచావటే, నా అనుమానం బలపడుతున్నది. నా కేదో అసమానం చేయడానికి ఎదో ఎత్తు చేస్తున్నాడే రామలింగయ్య.

[ప్రభావతీ కళావంతులు ప్రవేశింతురు.]

ప్రభావతి—ఏమని చెప్పడమే దేనికంటే ?

కళావతి—మరి చెప్పకపోలే ఏమిగో ?

చిన్న—ప్రభావతీ కళావంతులూ, రండి. చెప్పండి అక్కడ ఏం జరిగిందో.

ప్రభావతి—ఏమీ లేదమ్మ. నిలనవారు ఇందాక తిరుమలమ్మగారి నగరికి వచ్చారండీ. అక్కడ నిలనవారూ, దేవిగారూ పాచికలాడుతూఉంటే బరియాచకాలాడుతూ రామలింగయ్యగా రక్కడికి వచ్చారు.

చిన్న—ఏం చేశారే అమహాకథావుమ. క్వరగా చెప్పి ముగించు.

ప్రభావతి—ఎవడో మదకీనువాడటమ్మ, వర్తకుడు. గొప్పగా వజ్రపుట్టి తెచ్చాడు. తెసాలిరామలింగయ్యగారు పదిహేటైపరిహాలకు జేరం చేశారట. నిలనవారు తిరుమలమ్మగారి కిచ్చారు. ఎంత బాగుందిమ్మ మీకంటే రిచ్చేస్తుంది.

చిన్న—అధ్యాన్నంగా ఉంది. త్వరగా చెప్పి ముగించవే దాని సంకల్పి.

కళావతి—అంతటితో ఊర్కోకుండా విరుమలమ్మగారిని చాలా దూరం పోగడి 'చిన్నాదేవిగారు చొకంటే చాలా చిన్న' అని ఇలాంటి మాటలు చాలా తక్కువకర్చుతూ మాట్లాడారమ్మ. మేము వినలేక వచ్చే కాము.

చిన్న—నాసాగిటి యముడే ఆ రామంగయ్య. [అని ముసలదానిని కాగలించుకొని కన్నీరు నిండుచు.]

మ. చే—ఏమమ్మ, ఏం మనిగిసోయింది చెప్పుడు. ఏదో ఒక రాయా ఆయన తెన్నే, అప్పు డక్కడున్నారు కాబట్టి ఏనవారు ఆమెకిచ్చారు. అంతమాత్రమేగదమ్మ. నీవు కోకిలే అలాంటివి వందలు రావా?

చిన్న—వందలు గిండలు. నామాట ఎందుకెత్తవలెనే ఆ రామ గంగయ్య. అకలి నోటి కద్దము లేదే. ఏనవారుకూడా నిలుకలేదుగదా. నన్ను ఈవిధంగా అవమానం చేయడానికి నీనం అవకారం చేకానే ఇకనికి? ఏనినవారుకూడా ఆమెచిన్న ఎందుకే ఈబ్రతుకు? [అని అధిరణములు మొదలైనవి తీసి మంచముపై విసరిగొట్టి తిటాలుని నివ్వుమించుచు.]

మ. చే.—దేవిగారికి కోపము వచ్చినది. అహా! ఏనవారు ఇక్కడికి వచ్చినా రావచ్చు. ఒకే మీరంతా చనిపోతారు నిశ్చయమే ఎక్కడివారొక్కడ చచ్చుచుపోయేకుండా ఉండండి.

[నేపథ్యమునుండి 'ఏనవారు ఇటు ఇటు' అంత రాయలవారు ప్రవేశింతురు.] [చేటికలు నివ్వు.]

రాయ—ఏమాతృశ్రము, ఈనా రేమి ఇట్లు చిన్నలోయి యున్నది? ఆ చేటికలం నర్వమును చెప్పివెళ్లున్నది. [అని ఇటువంటి చూచుచు నివ్వు.]

స్థలకము 4.

కొరగృహము.

[ఒక చేటి వివరుచుండగా, ఒక చేటి పాదము లొత్తుచుండ, కొంనలు నిలిచియుండ, తెల్ల దీర ధరించి ఆభరణములు మూని మంచముపై పొరలాడు చిన్నమచేది ప్రవేశించును.].

చిన్న—[కటాలున లేచివూర్చుండి] అయ్యో, నేనెంత చేతదే ఈ ఆరాటం తీరేదాని?

కలలోననైన నవ్వలకైన నామాట
జవదాటవెఱచు నోచంద్రవదన,
యేసదార్థంబు నాయెదుటఁ బెట్టకమున్న
ఎవ్వారి కొసఁగఁ దోయిగురుబోడి,
చెలులు నాతో నేమి చెప్పుదురో యని
లంచంబు లిచ్చు నోచంచలాక్షి
తోడిచేడియలు నాతోడి వంతులకు రా
పైరింపజాలఁ దోసన్నతాంగి ;
అరమరలు లేసి కూరిమి ననఁగిపెనఁగి
కొదలుదీఱని గోర్కుల గూడియాడి
కపటమెఱుంగని మమలేలఁ గలసిమెలసి
యున్న విభుఁ డిట్లు నేయునే యోలతాంగి.

ఒకచేటి—అయ్యో, విలసనాదు పుచ్చుకారు.

చిన్న—ఒకే, నాదుప్పటి లేకే, [అని మురుగిమూసి వరుండును.]

[రాయలు శెవుదిగా ప్రవేశించును. ఒకలేను చూచి నోటిపై వ్రేలు పెట్టి మిలినవారిని చచ్చుచు చేయవలదని లేవనలచే నూచించి చిన్నను జేసిని సమీపించును. జేసికి వీచుచుండిన దాని చేతియందే విసవకట్టును తీసి గాని జేసికి వీచును. చిన్నను తటాలన మునుగు తీసి రాయలను చూచి శూరల మునుగించుకొనును.]

రాయ—ఏమి యిహోపముగను కారణము? నిజముగానే నీకు కోపము వచ్చినదా, లేక చిన్న పరిహాసము చేయుచున్నావా? నీ కెవరిన నపకార మొనర్చిరా? నా కేమియు తెలియకున్నది.

ఇందునిభాష్య, మైతోడవు

లేలధరింపు? మన్నఁగావులీ

వెందును మానలేవు, తెలు

వేటికిఁగట్టతి? వీటికారుచు

త్కిందలిరాకు మోవిందుల

కింపగఁజేయునె యున్నియేమి? నీ

చందము నింతయెయ్యెడు ని

జంబుగ నాకెటుంగఁ జెప్పుమా.

ఏమి! ఇటు చూడవా?

మనముల మాటలం గ్రియల

మన్నన లీనొకనాడు నెట్టికా

మినులకు, గారచంబు మెర

మెచ్చులకై వచరింతుగాని పా

యని యన రక్తి నీయెడన

యగ్గలమై కనుఁట్టు నాకు నీ

పనిచిన పంపు నేయుటయ

ప్రాభవమా టది నీవెలుంగవే.

[అని చిన్నమదేవిని తాళజూచును.]

చిన్నమ—[లేచి కయ్యెడ నిట్టకొని] ప్రభూ! నన్ను తాళవలదు. చాలును, చాలును. చిన్నమ అందరకన్నను చిన్ని. రామలింగయ్యకే చులకనై పోయినాను ప్రభువుల కేమిలేక్క నన్నింకనూ చిన్నమిచ్చవద్దు.

రాయ—ఏమీ, రామలింగయ్యగా కేమిచేసిగారు ?

చిన్న—చేయవలసిన పనియే చేసినారు. విధివారు సాక్షాత్తు విష్ణువు, అమెగారు మహాలక్ష్మీ. జడదీర్చి మహాలక్ష్మీకే కనును మహాప్రభూ! ఈచిన్న దానికేల ?

రాయ—ఏమీ, ఈరవంతకా అలగదవు ?

చిన్న—లేదు మహాప్రభూ లేదు. లెదుమలదేవి అలిగిన జాభమున్నది గాని మావంటివారు అలిగి మాత్ర మేమి? ఏనట్టయో, ఏదానియో చాలును.

[అని దిరిదిరి నిద్దుర.]

రాయ—[అత్త] నీని శోభము మిక్కుటముగా నున్నదే. చూచెదగాక. [అని వెనుకనే నిష్క్రమించును.]

[చేటికలు ఒకరినొకరు చూచుకొనుచు శేషభక్తిమువైపు చూతురు.]

శేషభక్తిమునుండి చిన్నమ.

పతి ప్రాణసదృశబంధువు,

పతి దైవం, బేదుగడయు పతి సతులకు, న

పురియ కదు మేగదప్పిన

గతి కులకాంతలకు వేలు కలదే చెప్పమా.

కలకాల మొక్కగతి పూ

సలలో దారంబుమాడ్కి సతి మదిలోనక

మెలఁగెడు పురుషులు గలుగుట

తొలుజన్మను నోముఫలము తోయజనేత్రా

ము. చే.—అమ్మగారు ఏరినవారిమీద చాలాకోపం వస్తున్నాడు.

ఈటం ఏరినవారు చాలా పేడుకొంటున్నారు.

[మరల శేషభ్యమునుండి.

ధన మిచ్చి పుచ్చుకొన్నను

మనమున నోర్వొంగవచ్చు మగఁ డింతులకుక

జనవిచ్చి పుచ్చుకొన్నను

మనవచ్చునె యింక నేటి మాటలు చెపుమా.]

ము. చే.—చూడవే, చూడవే. ఈటం ఏరినవారు అమ్మగారికి దండం పెడుతున్నారు. అయ్యయ్య! అమ్మగారు ఏరినవారిని శిక్షిచేసింది. ఎంత బని! ఎంతబని! ఏరినవారికి చాలాకోపం వస్తున్నది.

[రాయలు శేషభ్యమునుండి. 'బుద్ధిహీనురాలా! ఎంతసేరటికిని కోపము మానవా! ఓ! నీ ముఖము చూడరాదు. నా పాదాల్లా నీవు బడేదాకా నీ ముఖము చూడను. ఏమి దీనునము! ఏమి దీనునము!' అనుచు ప్రవేశించి కోపాటోపమున నిష్క్రమించును.]

[చిరువుడేరి ప్రవేశించును.]

ము. చే.—ఎందుకమ్మ అంతకోపం చేశావు?

చిన్న—ఈవే బుద్ధిలేరదానా, నీవా నాకు బుద్ధులు నేర్పదాచితి!
[అది రాయలవారు గోయినవైపు చూచి] ఒనీ, నిజంగానే ఏరినవారికి కోపం వచ్చినట్టుండే!

ము. చే—అదిగదమ్మ నేను చెప్పడమున్ను, అంకదూరం ఎందుకు పెట్టుకొన్నావు తల్లీ!

చిన్న—[ము. చే. తో] ఒనీ, మళ్ళీపోయి వారితో మంచి మాటలు చెప్పి కిలుచుకొనిరావే. [ముగలిది నిష్క్రమించును.]

చిన్నము—అయ్యో! ఎలిసవారు బడిలుచెప్పకుండా పోతున్నారే! [అని రెండడుగులు ముందుపోయి] ముసలిదాన్ని కనరుతున్నారు. నేనైనా పోయి కిలుచుకొనివస్తాను.

[అని నిష్క్రమించును.]

చేటికలు—మనమూ పోదారండి. [నిష్క్రమించును.]

—

తృ తీ యాంకము

స్థలకము 1.

రాయల యాస్థానము.

[రాయలు, అప్పటి, ఆయ్యవరస, కొండవరస, బాచవరస, మొదలైనవారు ప్రవేశింతురు.]

రాయలు—మహామంత్రిలా! ఈవరస వీరవరసంహరాయలవారు రాజ్యపాలన గావించుచుండిరి. ఇప్పుడు ఆరాజ్యములు, దుర్గములు, దేశములు, కోటకొత్తకములు, విజ్ఞానములు, పుణ్యభూములు, సామంతులకును రాజ్యములు మేము చూచిరవలెను. అప్పటి మీ యభిప్రాయమేమి?

అప్పటి—మహాప్రభూ! వీరివారి యభిప్రాయమే మానుభిప్రాయము. ఉచితమైనదే. పెద్దలు వీరినరాజ్యములు లోకిచూడవలెను. రాజ్యములలోగల ప్రజలు స్వమివారికి నవలెను. క్రతురాజులకు సామంతులకును భయంకరముగా చిరురంగులములతో అన్వదిక్కులు లోకిచూచి కీర్తి నలంబు జేయవలెను.

రాయ—రాలసంతోషము. మీవంటి నీలిపరులైన మంత్రిలుండగా మాకోటి కొడుకు. మఱి మాకు కక్షగలదు ఈ క్రింది విషయములు తెలుపవలెను. కర్నాటక సింహాసనమునకు ఎన్నిలక్షలరాజ్యములు! నీలిపర్ణి పల్లదుర్గ పనదుర్గ జుదుర్గములు ఎన్ని! ఏదుర్గాలకు నగరితోక్కసాన ఎంతెంత ఉన్నది! రోక్కమునకును నవరత్న భూచరణములకును స్థాపించిన విశేషములకును నీకు మనీయగార్లమీద వెల్లు నిలువకును, నగరి కైదీకం, యేరుగులు, గుట్టములు, బరిజనులు అన్నిటికిని వివరముగా లెక్కవ్రాయించి చదివింపుము.

అప్పాజీ—లిప్తుక్యూ ! [అనీ ద్వారమువైపు చూచును.

వాటికావలి లిప్తుక్యూ—[ప్రవేశించి] ఏమిచూచి మహాప్రభూ !

అప్పాజీ—ఈతక్షణమే చిన్నభండారం అట్లాశనాథుడుగారిని మేము చూడవలెను.

లిప్తుక్యూ—చిక్షం మహాప్రభూ. [అని నిష్క్రమిం.]

అంతట చిన్నభండారం అట్లాశనాథుడు ప్రవేశించును.

చి. అట్లా—యం జయం విలినవారికి.

అప్పాజీ—అట్లాశనాథుడుగారూ ! విలినవారికి నిగ్రహశిక్షలు విన్నవము చేయవలెను.

చి. అట్లా—శివరకు వీరవరసింహరాయలవారు శిక్షలు పరచుకొని అడిగినవారు కాదు. ఇప్పుడు స్వామివారు అడుగుతున్నారు గనక శిక్షలు సేకరించి నాటవర్నాట అన్నిటిని విశదముగా విన్నవము చేయగలనని మనవి.

అప్పాజీ—విలినవారి అమరనాయకం ఏమగురెన్ని, గుడ్డాశెన్ని కాల్యాల మెంకే!

చి. అట్లా—గుడ్డాలు యిరువై నాలుగువేలు. ఏనుగు ఘట్టాలు నూట యిరువై, కాల్యలము రెండు లక్షలు. ఇంకలకు స్థితి నెల ఒకటింటికి నలభై లక్షలవంతున సంవత్సరానికి నాలుగుకోట్ల ఎనిమిదిలక్షలకు అమరనాయక నకు సీమలు విలుచున్నారు.

రాయ—కుందిది. అప్పాజీ, మీరు కృణమును మేరువుచేయగలరు, మేరువునే కృణముగా మార్చగలరు. అటువలెనాసామర్థ్యము తమకే గలదు. మాకోరిక తీర్పుభారము తమచేత నున్నది.

అప్పటి—ఏలినవారి ప్రతాపముచేతనేగదా మేము ఇంతవారమైనాము. స్వామివారు ఏమి ఆజ్ఞ చేయుదురో దానిని ఏలినవారి ప్రతాపముచేతనే చక్కచేయగలము.

రాయ—సామంతబలముకన్నను అధికమైన బలము సంతరించి క్రతువులను దుట్టులెట్టవలెనని మా యాశయము.

అప్పటి—బరి! బరి! ఏలినవారి చిత్తమునకు వచ్చునట్లు చేయగలము. ఎవరోయి అక్కడ?

కొనలి రిచ్చన—[ప్రవేశించి] ఏమిదేవరవారియజ్ఞ?

అప్పటి—వేగులవారిని రవ్వులు,

కా. రిచ్చ—మహాప్రసాదము.

[నిష్క్రమింప]

వేగులు ప్రవేశింతురు—దండం దండం మహాప్రభో. మేము ఏలినవారి యజ్ఞ వేత విజయవగరిమునుండి కదిలి, విజయపురం, అహమదానగరం, శ్రీరంగపట్నం, చదిరంగపట్నం, మధుర, రామేశ్వరం, ఉప్పుతూరు, శివనమద్రం, పెనుగొండ, గోలగొండ, గుజ్జుగొండ, పుల్నాడు, మొరనునాడు, భుట్టంసీమ, ఆనందరాజ్యం, మళయాళం, కొచ్చి, కొంకణ, కేరళం, విరాటపురి, వికాటదేశం, మగధదేశం, మత్స్యదేశం, విదర్భదేశం, కాంభోజనగరం, కాశ్మీరఖండం, ధీర్జనగరం ఇవి మొదలైన తావులకున్ను, తులుసు, హైహయ మొదలైన దక్షిణరాజ్యములకున్ను, చంద్రగిరి, గండికోట, కడప, పంచాళ, రెల్లంగొండ, రాచూరు, ముదగల్లు, నిడిగల్లు, మైసూరు మొదలైన స్థలములకున్ను పోయినాము. అనూదేశములలోనున్ను, అనూదిక్కులనుండి దొరికి, మన్నెరికములు, వారివడకలు, వారివారి కలిమి బలములు, గ్రామాదులు, కట్టణములు, కుండికపామరజములు అవిశానేమాటలు, కోటకొత్తకేములందలి నడవడికలు, నానాటి వర్తమానములు తెలుసుకొని వచ్చియున్నాము. కాలు మేగం గలిగి బుద్ధి విరక్షణతో బహుభాషాంతరములు తెలిసి

అమరూపములుగా సంచరించి అంతరంగవార్తలరసీ వచ్చియున్నాము. వీరిన
వారి యోజ్ఞకు ఎదురు చూచుచున్నాము

అప్పటి—చుంచిది. ఇప్పుడు మీరు పొందు. మేము పిలిపించి
నప్పుడు రెండు. [వేగులు నిష్క్రమింప]

అప్పటి—తిమ్మయ్య.

కా. తిమ్మయ్య [ప్రవేశించును.]

అప్పటి—మహాసేనాధిపతి పెమ్మసాని రామలింగమనాయకుగారిని
తోడ్కొనిరా. [తిమ్మ నిష్క్రమింప]

రాయలు—[అశ్వర్యముతో] ఆహాహా! మాకు అశ్వర్యముగా నున్నది.
మహామంత్రిలు మీరు ఘాతన్నముందే అన్ని ప్రయత్నములను చేసియు
న్నారు. అభూత్యలైన మనుష్యులు దొంగిన సకలము సంపాదించవచ్చును. నేడు
గదా మాదొంగినమును రాజ్యమును విర్వాటించునది.

[పెమ్మ—రామలింగ. ప్రవేశించును.]

పె. రా—జయము జయము వీరినవారికి. జయము జయము మహా
మంత్రిగారికి. ఎంతకాలనునకు మేము వీరినవారిని కొలుచు నవకాశమువచ్చి
నది. ఇంతకాలము వృథాగా మీయుంపు దినుచుంటిమి.

అప్పటి—నాయకుగారూ కూర్చుండుడు. వీరినవారు దిగ్విజయము
అయలుదేరదలచినారు. మీనన్నాహ మొకరిలోనున్నది.

పె. రా—మహాప్రభూ! మేము కాగరూకులమై నిరంతరము వీరిన
వారి సింహాసనమును కొలిచియున్నాము. అట్లకాగానే యేమారు యేమారు,
కుద్రెందువేల గుఱ్ఱములు, లక్ష మనుష్యులు అట్లు సిద్ధముగా నున్నవారు
నముఖానకు రాగలరు. నిమిషమాత్రమున సైన్యమును యేరినవారి ఎదుటికి
తెచ్చునట్లు పెట్టియున్నాము.

రాయ—అరి! అరి! అంతయు మేము కోరినట్లే యున్నది.

అగ్నిమరను—మహాప్రభూ! రాజులైనవారలు అనువైన పురుషురన్న మునుగుతరిస్తే ఆయన నశరత్నములను చతురంగబలములనున్న సంకరించ గలడు. అప్పటిగాను సాధారణ నియోగిగా ఎంచరాదు. ఆయన అసాధారణ నియోగి. విలినవారు నెలవిచ్చినట్లు అటుటనటుటసాసామర్థ్యం వారికే కలదు.

శతేషు జాయతేహూః సహస్రేషు చ పండితః,
వక్తా శతసహస్రేషు దాతాభవతివా నవా.

ఎనకో ఒకరు మహానుభావులుగా నుండుదుగాని అందరికిని అగుణములు రావు మహాప్రభూ.

రాదులు—బరి బరి! వాస్తవము మహామంత్రిలారా, మేము ఏక జీకాన తురకారణముమీది కార్యము చేయవలెను. విజయాపురము, గోల కొండ, అహమదానగరములను జయించి రావలెను.

అప్పటి—విలినవారి ప్రతిజ్ఞము నడిపించుచుండగా నిదెంతటి కార్యము.

రాయ—కక్షణమే ద్వీజముప్రయత్నములు చేయవలెను.

అప్పటి—రిష్టరహిత, కక్షణమే మాబోన్ములవారిని రమ్మను.

బోన్ముడు ప్రవేశించును.

రాయ—నమస్కారములు కాస్తులవారూ.

బోన్ము—అభ్యుదయోస్తు. నీకు ద్వీజయదుగు గాక.

అప్పటి—కాష్ఠిగారూ, ఇటు కూర్చుండుదు. [బోన్ము-అప్పటి చెంక కూర్చుండును] విలినవారు ద్వీజయయాశ్రమములదేరదలంచినారు. ప్రక్క చెక్కెను. ప్రస్థానముచూర్తము నిర్ణయింపడు.

బోన్ము—మహామంత్రిలయ్యా. అహ! ఎంత సునిము శేషు. శేషే బయలుదేరదలయును. విలినవారు నరదలి. అశ్వపతి గజపతి నరదతులతో

నరకతియే శ్రేష్ఠము. 'నరాణాం చ నరాధిప' అన్నారు. విష్ణుఆంశ. ఏలిక వారు అశ్వతథి రాజ్యమును గజపతుల రాజ్యమును, అంతయు జయించి, సింహాద్రివద్ద జయ స్తంభమువేయించి, మరలివచ్చునప్పుడు కల్యాణ కేంకడేశ్వరుల దర్శించి, నూటయొనిమిది దివ్యతిరుపతులను, డెబ్బదిరెండు దేవస్థానములను సేవించి, సేతువునకుపోయి రామనాథుల దర్శించి ధనుష్కృతిగా ఖడ్గము కడిగి ఈరాజ్యమును అంధ్రకర్నాటక సింహాసనమున ఇరువైనాలుగు విండ్లు ఎదుగులేక ఏకచక్రముగా రాజ్యమేలగలరు.

సభ్యులు—బరి బరి. [నేకగ్రమున వాద్యములు.]

రాయ—ఏనుగు భేరివాద్యము.

అప్పాచి—శుభ శకునము మహాప్రభు ! అది ఏకనవారి దిగ్విజయ ప్రస్థానభేరి.

రాయ—ఏమీ, మేమే చెప్పునుంటిమి. ముఖాసమును వేణములో గ్రహించితిరి. బరి ఇక మాకు జయకాలము. మగి సభి చాలును.

వండి—జయార్థవ, దిగ్విజయార్థవ, ప్రబలరాజాధిరాజ రాజప్రతాప రాజవరమేశ్వర, అరిరాయధయంకర, కుమారవిక్రమ జయ కృష్ణదేవరాయ మహారాయ జయ. [అందరు నిష్క్ర.]

స్థల క ము 2.

ప్ర ప్రాణ వీ థి.

ము. డేటి—[ప్రవేశించి] ఏలికవారు కోటంతో పెల్లిపోయి వారి రోజులైనది. ఇంకా కోటగానే ఉన్నారు. ఎవరూ వారిదగ్గరికి పోలేకుండా ఉన్నారు. వైగా నొప్పుయోధప్రయత్నం చేస్తున్నారు. దేవిగారి దుఃఖానికి మేరలేకుండా ఉన్నది. ఏమైనామార్గం తెలియవలసిందని ముక్కులిడుతూ

గారితోఁబల్లి మనవిచేసుకుంటాను. రామలింగయ్యను పూర్వం తన్నె కన్నురాల గొట్టినవారుగదా; ఇప్పుడున్ను ఏదైనా ఉపాయం చేయగలరు. వారిదగ్గిరికి వెళ్తాను.

[నేకభ్యమునుండి—‘కృంగారప్రతిభ మేదైనా తాము ప్రాయవలెనండి’]

ము. చే—[రెండడుగులనడిచి ఎదుటచూచి] హుగో! తిమ్మయ్య గారు. శిష్యుడు భట్టుమూర్తిలో నేడో మాటలాడుతున్నారు, కవితాగోష్ఠి కాలోలు.

[అంత లేరయ్యెత్తిగానే తిమ్మలపై కూర్చున్నవారుగా ముక్కుతిమ్మ నయు భట్టుమూర్తియు ప్రవేశింతురు.

భట్టు—కృంగారప్రతిభ మేదైనా తాము ప్రాయవలెనండి. ఎంత కాలం యీలాగ గ్రంథరచన చేయుకుండా ఉంటారు?

తిమ్మ—అబ్బాయి! కావ్యరచన యనగా సామాన్యమా? చిరకాల ముగా కావ్యరచనా సంకల్పము నాకు ఉన్నదిగాని అవకాశముగొటకు ఎదురు చూచుచున్నాను.

భట్టు—అవకాశము మనం కల్పించుకొనవలెగాని తానుగా ఎట్లా కన్పించండి?

తిమ్మ—నిజమే. ఏకభకు ప్రాయవచ్చును?

భట్టు—ఏదైనా హరివంశకథ ఒకటి. మన పెద్దయ్యగారి మనుచరిత్ర చాలవరకై పోవచ్చునది.

తిమ్మ—ఎవరితోనూ వారిది.

ము. చే—[నమికించి] స్వామి దండములు. మారాణిగారు తిమ్మమ్మ జేవిగారు తమతో విన్నవించుచున్నారు.

తిమ్మ—[లేచి] విమాళ్ళాపిస్తున్నారే తిమ్మమ్మగారు.

ము. చే—తామిటు రావలెను.

[అని ఇరువురును నిష్క్రమించి మరల ప్రవేశింతురు.]

తిమ్మ—[అత్తగతము] అహ! హా! ప్రణయకలహము. శ్రుతిమించి రాగమునంటడినది. చక్రవర్తికి బోధించుట సాధ్యమా? దావానలము ఉద్ధరిణి నీటిచే నదంగునా? నావలన నీడని సాధ్యమా? మరి రాణిగారివనట తీరుట ఎట్లు? ఓరి రామలింగా, ఎంతయి చేసితివిరా! నాడు నాచే నొకతావునకు ఒక కుమ్మ పోగొట్టుకొంటివి; నేడు రాణిగారిచే వినినవారి నే తన్నించి ఏమి కాదున్నావో. ఒక నిమిషమైనను కుదురుగా నుండలేవుగదరా! వినినవారు కోపగించిన నేపైపోగలవు. కానీ సాధించెద. కవినిగదా. నాకసాధ్య మేమున్నది? నాకవనమహిమచేరి చక్రవర్తిని అనాకులనాయకునిగా జేసెద. [ప్రకాశము] అమ్మా, దేవికి విన్నవించుచిప్పునగాదు ఉపాయం చేస్తున్నారు. కొంతకాలము ఓపికపట్టవలయును. అని.

ము. చే—కమ యాజ్ఞ. దేవిగారికి గొంత ఉండట కల్గిస్తాను.

[అని నిష్క్రమిం]

తిమ్మ—[అబోదించి, శిష్యుని] ఓయీ, నునిపోయినది కథ; నేడే రచనకు ప్రారంభించెదను. వ్రాయబోవు మహాకావ్యము శ్రీకృష్ణభగవానుని నిత్యచరిత్రము. సారికాతావహరణము. [మరల వాల్చించి] అహ! ఎట్టి యదృశకవనిధానము. ఎట్టి మనోహరన్నివేశము! శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, విరుడులదేవీ చిన్నాదేవులు శ్రీకృష్ణభగవానుడు, రుక్మిణీ సత్యభామలు.

భట్టు—బరి! బరి! బాగా కుదురుతున్నది.

తిమ్మ—తెనాలిరామలింగయ్య నారదమహాముని. వజ్రపుదిల్ల పారికాతపుష్పము. రాజా పూర్వజన్మమున శ్రీకృష్ణుడు; కుజన్మమున శ్రీకృష్ణదేవరాయుడు. ఆ ఆ. ఉండు ఉండు. నన్ను ప్రశ్నలు జేయటం వివరములు నీకు కర్వాక చెప్పెదను. అబ్బాయీ, ప్రభుకో పద్యము అశుభగా చెప్పుచున్నాను.

భట్ట—[ప్రాయటకు నభినయించును]

లిప్తు—

యాదవత్వమున సింహాసనస్థుఁడు గామి
 సింహాసనస్థుఁడై చెన్నుమెఱయు
 గొల్లయిల్లొండ్రతోఁ గోడిగించుటఁజేసి
 పరకామినీ సహోదరతఁజూప
 మఱి జరాసుతునక్ష మభురడించుటఁజేసి
 పరశర్వదుర్గము ల్బలిమిఁగొనఁగఁ
 బారిజాతమునానపడి పట్టి తెచ్చుట
 నౌదార్యమున దాని నడుగువలుపఁ

గోరి తొలుమేఁదనకైన కొదువలెల్ల
 మాన్చుకొన వచ్చి భువనైః చూన్యలీల
 నవతరించినకృష్ణుఁడౌ ననుగమించె
 నరసవిభు కృష్ణరాయ భూనాయకుండు

భట్ట—అహ! హ! నేను కొడుకొకడినొకకాలం తమకు ఉత్సాహం కలుగలేదు. భగవంతుని కృపచేత ఇప్పుడు కలిగినది. ఆంధ్రవాత్సర్యానికి అమాత్యులంతా రమైన గ్రంథరాజం పుట్టబోతున్నది.

లిప్తు—అవకాశం రావలెనోయి, అవకాశం రావలెను. పెద్దయ్యగారు అనలేదా 'ఉరకకృతుల్ రదియింపుచుటన్న శక్యమే! అని. ఇప్పుడు మదిరిపోయినది. [ఉత్సాహముతో] ఏదినవారి హృదయమునకు ఎక్కువట్లుగా రదియించెదను. మామూలుమాటలే ప్రయోగించెదను. అంతఃపురమునకు నైత మర్థమా కావలయును. వారికిని రాణిగారికిని పొత్తుగా జరిగిన మధామాలే

పద్యములుగా గూర్చెద. నేటిపరిస్థితులవలెనే చిత్రించెదను. శృంగారము పరమావధిందాకును గాక. ప్రతిభము వివిధ తక్షణమే ప్రభువునకు పునఃసమాగమకాంత యుదయించును గాక. ఇన్యుది తనచరిత్రమే యని ప్రభువునకు తోచునుగాక.

“కావ్యం యశనేత్యకృతే
వ్యవహరితే శివేతిరక్షతయే,
సద్యః పరనిర్వృతయే
కాంతాసమ్మితత యోగదేశయుజే.”

అట్లుగదా ప్రభువుల కుపదేశింపవలయును.

భట్ట—ప్రాయతోవు మాకావ్యమునకు ప్రస్తావనయైనది.

[అంతట పెట్టివాడు దప్పువాయించును ప్రవేశించును.]

[గురు శిష్యులు విందురు]

పెట్టి—ఈవేళ విరివవారు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు ఈభూలోకముంతా జయించడానికి మహాసన్నాహంతో బయలుమెరిసి పోతాడన్నారు. సోనిబయట వెలిగుడారంచేసినారు. పార్శ్వం కదిలి పోతున్నారు. [నేపథ్యమున భేరివాద్యములు] రాయలవారు దళమెత్తటప్పుడు బోయదొరల నందరిని పిలిచి నగరమిందు తెచ్చించినారు. కార్యముఖానకు తురకాజ్ఞాం నీను లోను మునుకలుగాపోయి దిగి మూడేసి అమడదూరం, సాగినరాళ్లంటోయి, మనుష్యులను, జనలంప్రాయం, గొట్టెలు మేకలు, గుఱాలువుండకుండా కొల్ల తెట్టవలసింది. నగల సన్నాహములతో బయలుమెరిసి దొరలు, మన్నీలు, రెవుతులు, వినియోగంపైకంవార్లు, మునకటివారు, వెనకటివారు, యెడంబక్కవారు, అందరున్ను వెలిగుడారానికివచ్చి వారివారి స్థానాలలో ఉండవలసింది. సైన్యంతో బయలుదేరేవాళ్లు బయలుదేరవలసింది. పోల్తో ఉండేవాళ్లు

హెచ్చరికగా ఉండవలసింది. చిట్కాలు పక్కటిల్లేటట్లుగా చూడవ ధమామి
టోకించగానే ప్రయాణమై పోవలసింది.

[దమ, దమ, దమ దమ అని నివ్వ)మించును.]

చాటింపు వినుచుండినవారు—ఓయి నాయనోయి. భయంగా ఉందిరా
నాకు. ఎంతదండు, ఎంతదండు. చూడు చూడు [అని శేషభయమువైపు
చూతురు.]

[శేషభయమునుండి సిట్టించి పాడుదురు.

కొండవీడుమనదేగా కోటివల్లి మనదేగా

కాదనిఎవ్వరువాచుకువచ్చిన కటకందాకా మనదేరా]

[ధమామి]

వినుచుండినవారు—జై, ఆంధ్రమాతకుజై, ఆంధ్ర రాష్ట్రానికి జై.

[అని నివ్వ)మించురు]

లిప్తు—అరీ! ప్రభువు విశ్విజయ శూక్ర బయలుగేరుచున్నాడు.
శేతుకు నిరంకరము చెంతనేయుండి కార్యము సాధించెన.

కుదిరె పదికమిప్పటికి

పదిలముగా రాజు కెలుకపడు రేపటికి

సదమదముగలదు పిమ్మట

మదికరుగదొ యింక నైన మన ప్రభువునకున్.

బంధులే యధిక్రమించుచున్నది పోదమురావోయి తుంగభద్రకు.

[ఇరుత్తిరుసు నివ్వ)మించురు]

స్థలకము 3.

రాయలశిబిరము.

రాయలు ఇటునటు తిరుగుచు ప్రవేశించును.

రాయ—[తనలో] ఐళి, విజయమనగా మాచేగదా. మానె న్యములకు అడ్డులేదు. కృష్ణగోదావరీప్రాంతభూములనంతయు జయించి ఆంధ్రభూముల నన్నిటిని ఒకరాష్ట్రముగా చేయజేసి నేను కృష్ణరాయడను కాను. తెనుగు జరులెల్లరును తమ ప్రత్యేకతను గుర్తించునట్లు చేసెదను. కాకవాహనుల తర్వాత ఇన్ని శతాబ్దములకు నేనే నర్వాంధ్రచక్రవర్తిని కాగలను. నా తర్వాత నిట్టి చక్రవర్తి యుండజాలదని బోధ్యులు చెప్పిరిగదా. ఆంధ్ర జనులకు ప్రజాపాలనములోనే ప్రత్యేకరాష్ట్ర మేర్పడును గావలయు. మేము మార్గదిర్శకులముగా నుందుముగాక [అని ఆలోచించుచు మీసలు వడివేయుచుండును.]

[వాకిటి కావలి తిప్పున ప్రవేశించును.]

కా. తి.—జయం జయం ఏలినవారికి.

రాయ.—తిప్పుయ్యా, ఇదుగో ఇంద, ఈకాలువ నీకై యుంచితిని.

కా. తి.—నువోప్రసాదము. [అని గ్రహించి] ఏలినవారి దర్శనానికి కవిశ్వరులు వచ్చియున్నారు.

రాయ.—తక్షణమే తోడ్కొనిరా.

అలసాని పెద్దన ప్రవేశించుచు—

‘వాకిటి కావలి తిప్పు

ముక్కులిమన ప్రవేశించుచు—

‘ప్రాకటముగ సుకవివరుల పాలిటి సొమ్మా

మల్లన—

‘నీకేదె పద్యముగొవ్తూ

లెసాలరాకు—

‘నాకీఁ చ్చద మెచాలు నయముగనివ్తూ’

కా. రి — [తటానవ పచ్చదము రామలింగమునకు కప్పి దండ
మిడుడు.]

రామ.—అభ్యుదయోస్తు.

కవులు.—జయం జయం విలినవారికి.

రాయలు.—నమస్కారములు నమస్కారములు. రామలింగయ గారూ
ఈపచ్చదము చక్కగానున్నది.

రామలింగ.—కునకావళి లెవ్వనమీద పద్యముచెప్పి గ్రహించిరి.

రాయ.—బలిబలి, ఎంతధార్మికుడు.

రామలింగ.—విలినవారి అనుగ్రహమే మూలకారణము.

ఒకమటు ప్రవేశించి—జయంజయం విలినవారికి, మనసేనాథిపతులు
లెవ్వసారి రామలింగమనాయాడుగారు అహముదానగరింకోట యిడియ
నొట్టించి అపట్టణం ఎంతమేరకో అంతమేరానున్న వెలిచాళ్ళలు చుప్పించి,
అముదాలు తిలలు నిల్పించినారు. [అని వెళ్ళు]

రాయలు — కవిశ్వతిలారా! మాదిగ్విజయం విరివి !

లిప్తు—

నరసింహాకృష్ణరాయా

దురమున నీవేరువేర దురకలద్రుంచె

కరిరాజవరదుండవ నీ

కరిఘటలును నిన్ముఁజూచి గ్రక్కునదిరిగెన్.

తెదన.—

గవనుల్ బల్లిదమయ్యె ధిల్లికిని, మక్కాకోట మేటయ్యె నీ
భువనంబెల్ల నదల్చిపుచ్చెననఁగాఁ బోలేరు సందేరులకా (?)
దవసంబెక్కె, బెడందకోట పురకాంతాగర్భనిర్భేదన
శ్రవణంబయ్యె, భవత్ప్రతాపజయవా ర్తలక్ష్మణ్యరాయాధిపా.

లిప్తు.—

ఉదయాద్రివేగ యత్కుద్ధతిసాధించె,

వినుగొండమాట మాత్రనహరించె,

గూటముల్నెదరంగఁ గొండవీడగలిగె,

బెల్లముకొండ యచ్చల్లఁజెఱిచె,

దేవరకొండ యుద్వృత్తి భంగముసేసె,

జల్లిరల్లెసమగ్ర శక్తిఁగూల్పె,

గినుకమీలు నసంతగిరిక్రిందుపడఁ జేసె,

గంబంబుమెట్టు గ్రక్కనఁగదల్పె,

బలనికాయము కాలిమట్టులనడంచుఁ

గటకమును నింకననుచు నుత్కలమహీశుఁ

డనుదినమ్మును వెఱచు నెవ్వనికినతఁడు

రాజమాత్రుండె శ్రీకృష్ణరాయవిభుఁడు.

రాయ.—బరిచిరి.

[అప్పటి ప్రవేశించును.]

రాయ.—అప్పటి, మనము ఇప్పుడు గజపతుల రాజ్యముమీదికి నడువవలెను. మేము సంయుక్తాంధ్రరాష్ట్రము పరిపాలించవలెను.

అప్పటి.—[అలోచించి] స్వామివారు మామాటను మన్నింపవలెను. ముందర కదలిపోవుట కార్యముగాదు. మనము దేశమునదలి చాలదూరము వచ్చినాము. గజపతి తెగలవారు మనకు సామగ్రులు మొదలైనవి రాసీయరు, విలివవారు ఈ ప్రయత్నమును మానుట మేలు.

రాయ.—[అత్యంతము] మనోమంత్రి కలదనుచున్నాడు. ఇంతవరకు మానైవ్యములు పరాజయము నెఱుగవు. మేమేల పోరాదు. ఇక్కట్లు వచ్చిన మనోమంత్రి ఉపాయము చేయగలడు. ఇక్కట్లుపోగా మంత్రిని బరిక్షింపవలెను.

లిప్తున.—అవును మహాప్రభూ, మనోమంత్రిలవారి ఆలోచన చక్కగా నున్నది.

రాయ.—కదిగారూ, తమకావ్య మెంతవరకైనది?

లిప్తున.—ప్రభూకావ్యమైనది. కృష్ణమరాజు అమరావతికి తరల నున్నారు. తర్వాత పారిజాతాపహరణము, యుద్ధము, జయము.

రాయ.—బరి, మాకు శుభము. మేమునీ కృష్ణయొద్దకు అమరావతిని దాటి కుకమునకు పోదలదిలిమిగదా. దియచేసి ఒకటి రెండు పద్యములను వినిపింపుడు.

అప్పటి.—[తనలో] ప్రభుత్వనకు మాహితోపదేశ మెక్కుట లేదు. యుద్ధప్రయత్న మే కనబడుచున్నది. నాకు చిక్కు తెచ్చి నన్ను బరిక్షింప జూచుచున్నాడు. కానీ చూచెద.

లిప్తు.—దువోప్రసాదము. అనధరింపుడు.

మానవతి యిట్లుమానని

మానక్రోధములచేఁ గుమారిలి చింతా

ధీనగతినుండ మదిలో

నూనినప్రేమమున నంబుజోదరుఁడనియెన్.

[“ఇందరిభాష్య”, “మనముల మాటలంఁగియల” బఠించును.]

సభ్యులు.—బరి! బరి!

రాయ.—(తనలో) ఇది నామాటలే. ఇదంతయు నాచరిత్రమే.

లిప్తు.—

పాటలగంధిచి త్తమునఁ బాటిలు కోపభరంబువీర్ప నె

స్వాటసుబాటుగామి మృదుశల్లవకోమల తత్పదద్వయూ

పాటలకాంతమాలి మణిపంక్తికి వన్నియవెట్ట నా జగి

న్నాటకసూత్రధారి యదునందనుఁ డర్చిలి మ్రొక్కె మ్రొక్కినన్.

రాయ.—అహ! హ! అనంతరము! అనంతరము! [అత్తగతము] ఇది సాక్షాత్తుగా నా చరిత్రమే.

లిప్తున.—

జలజాతాసన వాసవాదిసుర పూజాభాజనలబైతన

ర్వులతాంతాయుధు కన్నతండ్రికిర మచ్చోవామపాదంబునం

దొలగండ్రిచెలతాంగి, యట్లయగునాధుల్నేరముల్సేయ తే

రలుకంఠెందిన యట్టికాంత లుచితవ్యాపారముల్నేర్తురే !

రాయ.—అహ! హా! [తనలో] మహాకవి నాకు హితముపడికించుచున్నాడు. వాస్తవమే. 'నాధుల్నేరముల్నేయ బేరలుకం జెందినయట్టికాంత బిదిత వ్యాపారముల్నేర్తురే!' నాచే కవ్య. కర్వరపడినట్టిది.

లిమ్మ.—[తనలో] ప్రభువు చింతించుచున్నాడు. నాకార్యము ఫలించినది.

రాయ.—కర్వాక వినిపింపుడు కవిగారూ.

లిమ్మన.—

కోపపదహాతిగుహనా

గోపాలుండు గాంచి మెయి గగుర్పొడువగ ను

ద్దీపితమస్తథ రాజ్య

ప్రాపితుడై పలికె కూర్చి బయలుడంగన్.

రాయ —బరి! బరి!

లిమ్మన.—

ననుభవదీక్ష దాసుని మనంబున నెయ్యపుగిన్నెబూని తా
చినయది నాకుమన్ననయ; చెల్వగు నీపదపల్లవంబు మే
త్తనుపులకాగ్రకంటక విలాసము దాకిననొచ్చునంచు నే
ననియొడ, నల్కమానవుగదా యికనైన నరాళకుంతలా.

రాయ.—దివ్యముగా మన్నది! దివ్యముగా మన్నది! త్వరలో తూర్తి
గావింపుడు. [తనలో] ఇదంతయు నాచరిత్రమే. ఇప్పుట కొంతమార్చి మహా
కవి మాకు హితముపడికించుచున్నాడు. అంతకర్తవ్యమునకు పోదునా. పలకడు.
గజపతిని బంబించిగాని రాణివాసము ప్రదేశింపడు. [ప్రకాశము] ఎవరుతా
అచ్చట! మానీనాపతి చెప్పునో రామలింగమనాయనింగారిని నేను చూడ
వలెను.

ఇంటు ప్రవేశించి.—జయం జయం మహాప్రభో, నేనాధిపతి రామ
లింగమనాయకుడగు విజయాధ్వనంతో విలినవారి దర్శనానికి వస్తున్నాను.

[నేరభ్యమున విజయముదుధి.]

రాయ—ఇదీ, మహావీరుడు. మేమును కార్యలోచన మందిరమున
శేగదము.

కా. లి.—విలినవారు ఇటు, ఇటు. [అని చారిచూపును.]

[అందరు నిష్క్రమింతురు.]

—

చతుర్థాంకము

స్థలకము 1.

కటకము - గజపతి ఆస్థానము.

గజపతి, మంత్రులు మొదలైనవారు ప్రవేశింతురు.

చేరిలు.—దండం దండం మార్చులినవారికి. కర్నాటకంవారు శ్రీ
కృష్ణదేవరాయలవారి నాయకాన దిగ్విజయయాత్ర జయలుదేరినారు.
మొదట ఉప్పుత్తూరు శివసముద్రానకువచ్చి గంగారావును ఒక్కటనె సాధించి
నారు. అక్కడ సోడిగాలవారిని ఉంచి అందుండి శ్రీరంగపట్నం జయించి
విజయాపురంమీదికి నడిచినారు. రాయచూరు ముద్దగల్లు అద్దం! మొదలైన
స్థలాలలో తాణ్యములుఉంచి సేనమొక్కటిగా నడిచినారు. ఆయాస్థలాల
వారు వచ్చే దకొన్నిచూచి మునుకలుగానే పారిపోయినారు. సాధించిన
స్థలాలలో తాణ్యములు ఉంచి గోలకొండవారి నరుదుస్థలాలమీదికి నడిచి
నారు. ప్లేచ్చులను దిగితోలి మనసీమలోనివచ్చి గిరిదుర్గ జలదుర్గ స్థలదుర్గ
వనదుర్గములు ఏండ్లపరవల్ల పోరాడినా సాధ్యంకాదు-అట్టివాటిని, దుర్గాలను
కోటకోతలాలను దివమొక్కటిగా సారిమార్గంచేక అక్రమించుకొని, కక్కిన
కోటలు ధూళికోటలుగా సాధించినారు. చితాపుఖాసుని తెగలో ఇరువై
మాడువేల స్తోమమున్ను నాలుగువేల గుఱ్ఱమున్ను వఖతావున్న మడిసెను.
అకతుకుల్లో ముప్పుయివేల స్తోమాన్నిఉంచి అవకల మనసీమాద్యంతం విపాతం
చేసుకపోయి పొట్టూరి సింహాద్రివద్ద పాళ్యం దిగియున్నారు.

మంత్రి.—మనగజపతుల సింహానవానకు పోదకపాత్రులయొక్క
భుజవరాక్రమంచేత నేటివరకు ఎట్టి హనియు కలుగలేదు. ఈవరకు కర్నా
టకమువారు మనసీమకు వచ్చినవారును కారు.

గజపతి.—అవును. మనరాజ్యమునకును కర్నాటకమువారికిని ఎట్టి
వైరముగాని లేదు. మరి చెప్పడు మాకన్నలారా, మీరింక నేమేమి విశేష
ములు చూచితిరి.

దేగులు.—ఇంతవరకు ఇంలేనండి. కర్నాటకంవారి గుఱ్ఱపుడందు నేడో
లేటా మగమిదికి రావచ్చును మహాప్రభో.

గజపతి.—నరి. మీరుపోయి ఇంక నేమైన విశేషములు చూచిరందు.

దేగులు.—ఏలినవారి యాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమింతురు.]

మంత్రి.—మహారాజ, మన పెద్దగజపతివా రుండేటప్పుడు, వారు
సేతుయాత్రకై కంచి, కాళహస్తి, ఆరుణాచలము, దిదంబరము, కుంభకోణ
ము మార్గముగా సేతువుకు పోవునప్పుడు వెంటపచ్చిన రాణువవారు రాయల
వారి సేనులుగల శివస్థలాలుకును, జటాక అగ్రహారములకును హానిచేసి వచ్చి
యొందురు.

గజపతి.—నీరు బలవంతులై మన రాజ్యముమీదికి వచ్చినందులకు
తునము పనికి యాధముచేసి జయాపజయములు కనపరెను.

మంత్రి.—ఎవరోయి అక్కడ. ఈతక్షణమే కదునాణుగురు పాత్రు
లను ఏలినవారు చూడవలెను.

దొంగవారికుడు—[ప్రవేశించి] ఏలినవారి నర్యవాని! స్వయంగానే
బలభద్రపాత్రుడు, దుర్గాపాత్రుడు, భీమాపాత్రుడు, ముకుందపాత్రుడు,
భీకరపాత్రుడు, ధైరవపాత్రుడు, కణకంగపాత్రుడు, అఖండపాత్రుడు,
మూరారిపాత్రుడు, వజ్రముష్టిపాత్రుడు, కురగలేకపాత్రుడు, ఆశా
పాత్రుడు, అనవాయపాత్రుడు, గణాంకుశపాత్రుడు, మృగేంద్రపాత్రుడు
మొదలైన పదనాలుగురుపాత్రులన్న వచ్చియున్నారు

మంత్రి.—తక్షణము రమ్మకు.

పాత్రులు ప్రవేశించి.—జయం జయం ఏలినవారికి.

గజపతి.—రెండు, రెండు మాదళివాయలారా, రెండు; కూర్చుండుడు. మేము విలిపించిన కార్యము చాలగొప్పది. మీకు ఇదివరకే తెలిసియుండ వచ్చును. కర్నాటకులు కనుమలనుదాటి పోట్లూరి సింహాస్థి నద్ద వినియున్నారు. ఇక్కడికి నాలుగు క్రోశములమేరలో నున్నారు. నేడు శేవులూ మన మీదికి వారి గుఱ్ఱపుదండు రాగలది. మనము మొదటి తాణాలలోనే వారిని కొట్టవలయును. చుట్టి మాదళివాయలారా, ఒంటరాగకముగా మనరాజ్యము మీ పెద్దలవలనను మీవలనను నేటివరకు ఎట్టి హానియులేక నిలిచియున్నది. మీ కర్నాట్రమము అనంతమైనది. ఈ సమయమున మీరు కర్నాటకులను పార ద్రోలి మనరాజ్యమును నిలువజేయు.

సామ్రాజ్యములు—మహాప్రభో, మాకొలిచిన పలుపా, విలసవారు మమ్మింకగా వేడుకొనవలసిన యిదిలేదు. తరతరములుగా గజపతుల సింహాసనమును మేము కాచుకొనియున్నాము. విలసవారు ఎంతమాత్రము జంకవలదు. మేము ముందగా ఈరాజ్యమును యుద్ధార్థరాజు సయితము ఒప్పజేయు. కాళహస్తి మొదలగునీ జగన్నాథార్చనకం మనసీమ. ఎదురు ఎంచక, లోతు ఎరుగక, శత్రువులు గోజొచ్చివచ్చిరారు. మంత్రిలోచనమీద వచ్చినదనిగాను. శేవలము అహంకారముచేత వచ్చియున్నారు. కనుక వారికే ముప్పు, మనకాధ్య మే మెప్పు. వారు యాయులు, మనము స్థాయులము. మన ప్రజలకందరిని వారిని త్రోలవలసిని ఉత్సాహపుష్టికలదు. మనము గోరాడిలిమా కర్నాటకం వారు నిలువలేదు. శేవు ఉదయమే విలసవారు మాకందరిని తాంబూల మిచ్చిరే చాలును. తెల్లవారుగోచుల అయి క్షణమే రాగలము. విలసవారు ఒక ప్రజేకాన రాజవినోదలో, ఉన్నకథలమునుండి వేమకమాస్తే చాలును. మేము, పరార్థరము జగదమిచ్చి కర్నాటకమువారిని పారద్రోలి వారి తోక్కన భండాగారాలనున్న, ఏకగ గుట్టాలనున్న, మొనటిదోరలనున్న హస్తగతం చేసికొని విలసవారి నముఖాన నుంచగలము. అవైవిషయము విలసవారికే విశదము.

భీకరపాత్రుడు.—మహాప్రభూ కృష్ణరాయడేమి చేపెంద్రుడా, అతని యనుగులను వేటారు తునియలుగా ఖండించి తుణములో విసమలక్ష్యని గాంచగలము. దేవరవారి కూజుయే యాలభ్యము.

వజ్రముష్టిపాత్రుడు.—చెఱకు నఱకినట్లు కాల్బలమును ఖండించి వైచెదవని. లేదా ఎల్లవారిని చెఱఁజెట్టి ఏలినవారి పాదములకడద తెచ్చివేసెదను. అయ్యాశ్వరుడు వచ్చినను యుద్ధమునకు భయములేదు.

అఖండపాత్రుడు.—కృష్ణరాయడనగామాకెంత. యుద్ధము ప్రారంభమైన వెంటనే సైన్యమును చిందరవందరగాఁజేర్చి రాయనిశేఁజెట్టి బుద్ధిచేయగలము. ఏలినవారు వేడుకచూస్తే చాలును.

గజవతి.—[సంతోషముతో] దశవాయులారా. విాయనురాగమునకు మిక్కిలి గంతోషము. మీరు ఒక్కొక్కరే శత్రుసైన్యమును నాశము చేయగలరు. అందరును కలసిచే చెప్పగలయువా. ఈత్పాతమువచ్చినట్లు శత్రువులు భయఁడి పారిపోగలరు. మేము శేపలము నానుమాత్రులము. ఈయైశ్వర్య మంతయు మీది.

పాత్రులు.—[లేచి] మహాప్రభూ, ఇక కదయంజనను. అన్నిటిని జగన్నాయకులు ఉన్నారు. శత్రు ఉదయమే తాము సర్వము చూడగలరు. మేము ఆయత్తడవలెను. ఏలినవారు సిద్ధముగా నుండవలెను.

గజ.—మరి ఇప్పటికి సభ చాలును.

పాత్రులు.—జయ వీరిధిద్రాహాబలేంద్రమహారాయ జయ.

[అందరు నిష్క్రమింప]

—

స్థలకము 2.

రాయల స్కంధావరము.

రాయలు మారువేషమున నడచుచు ప్రవేశించును.

రాయ.—[చేత నొకప్పుడు చూచుచు] కార్యము చెడిపోయినది. నాకీర్తి నొక పట్టి అటంకమునులేక ఇకవరకు వచ్చినది. ఇంతకాలమునకు ఈగజగలి వర్షకమునకు దగ్గరి పెరిగిపోవు సమయమువచ్చినది. అమహానుభావునిమాటను పాటించక శత్రుదేశముచొచ్చి ఇంతదూరము వచ్చినందుల ఫలమిది. కేవలము పరశక్తమును సేకనే సర్వమును సాధించగలచుని కలంచితిమి. అంతయు అప్పాచీ నీలిగాని వేరుకారు. నోడకపాత్రులు మహాపరాక్రమవంతులు. తెల్లవారిలోకల మాళివరముపై బడుటకు సన్నాహములు చేసియున్నారు. యుద్ధిరంగమున మాపై న్యము లేదునో! మొదటితాగా లోనే సమరమియ్యవచ్చును వారుచేసిన ప్రమాణములు చాలభయంకరములుగా నున్నవి. పైగా మీరు మనవారు, ప్రవర్తనాభిక్తి గలవారు జగత్సాక్షి పాపకులు. ఇప్పుడేమి చేయవచ్చును. [అలోచించి] ఇప్పుడు అర్థరాత్రియైనది. ఇంకిను చాల ప్రవృద్ధునైనది. ఈమారువేషముతోనేపోయి అప్పాచీని నిగురలేపి అలోచించెద. ఇక్కడలోగల మంత్రిని పరీక్షింప వలయును.

[నేత్ర్యమునండ్రి—“ఓహోయి సరసింహులూ విన్నావా ఈమాట”]

రాయలు.—ఈమాలికుచెంత స్వేదో మాటకాడుచున్నారు దిండముగాక. [అని వినును.]

[మరుల నేత్ర్యమున.—సరసింహులూ విన్నావా ఈమాట. ఉదయమైలే గజవతివారి దిండు నునపాకేమిది నడకావున్నారు. కర్నాటకం వారిబలం నిలుస్తుందో నిలవదో. నునలని తరనుడానికి పాత్రులు ఘోర ప్రమాణాలు చేసివారంట. అప్పాచీమాటలు విన్న రాయలవారు ఇంతదూరం

వచ్చినారు. అందుచేత అపాయం వచ్చింది. వచ్చిన పేరు ప్రతిష్ఠలు చెడి పోకపోయే. ఇప్పుడైనా అప్పజీమాటలు వింటే అపాయం తప్పిపోదు. అయిన నిమిషమాత్రం పరాజయం విజయంగా చేయగలడు]

రాయ — అహ! నాదేశప్ప. స్కంధావారమంతయు ఈవిధముగా గుగుసలాడుచున్నారు దండుకు ధైర్యము తగ్గిపోయినది. ఇక అప్పజీయ శరణము. [నిష్క్రమిం.]

స్థలకము 3.

అప్పజీ గుడారము.

కా. లిప్తన.—బాబుగారూ, విలినవారు మాయపోవడంతో ఇక్కడికి వస్తున్నారు.

అప్పజీ.—[ప్రవేశించి] ప్రభువు ఈరాత్రివేళ ఈవేషముతో ఇక్కడికి వచ్చుట చూడగా కార్యము చెడినట్లు లోచింపబడుచున్నది. నాయుపాయమువనే సర్వము చక్కబడవలయును. ప్రభువు తరదోషమును గ్రహించినాడు. చరవాలేదు. ఇంకను అవకాశముకలదు. నాప్రభువుకొఱకును జీతము కొఱకును నేనెవ్వనిను చెయ్యగలను.

[రాయలు ప్రవేశించును అప్పజీ ఎదురే తెచ్చికూర్చుండ నియమించును.]

అప్పజీ.—విలినవారు ఈరాత్రివేళ ఈవిధముగా చూరాలేక రావచ్చునా! శత్రువులకు తెలిసిన మోసముగాదా. తాము పిలిపించిన వచ్చుటకు మేము సుస్థిరముగా నుండగా తాము రానేల!

రాయ—అప్పజీ. చరవాలేదు ఈబాబుచూచిన శమకంతయు విశనము కాగలది. [అని తిరిగివచ్చును.]

అప్పారె — మనస్థానాధికారి కమలనాభయ్య వ్రాసినాడు. తెల్లవార
లోపల నుకళివీరమును ధూళిధూళిగా ఎగురగొట్టటకు పాత్రులు నున్నవై
యున్నారు.

రాయ. — మరి ఇట్లుండేమి చేయవలెను.

అప్పారె. — స్వామివారికి నేను మొదటనే విన్నకము చేయలేదా.
నావిన్నకము అప్పటిలో ఏలినవారి చిత్తమునకు రాలేదు. విచారించక
ముచ్చసి అనుడలు శత్రుభూమిలో వచ్చినాము. ఇజలనీనూగా మొదటిస్థలము
లో దిగిచిందువల్ల వారు అలాగే చించుకొని తెగబడినారు.

రాయ. — అప్పారె, మరి వ్యవధిలేదు.

“ముట్టెడుకాశ్యము చక్కం

బెట్టెడునుంత్రియును పోర బెర నిబంటుం

బుట్టుగా; దే-తలకు

బుట్టరె నానావిద్దః భోగసహాయుల్.”

అన్ననీలి తామెరుగనిదికాదు. తమమాటవిని ఫలమిచ్చి, మనోడు
భావా! ఈ అపాయమునకు తగిన ఉపాయము తామే చేయవలెను. తమకత్తి
సామర్థ్యములు అప్పుహస్తవిశుక్తచాణక్యములకైనను లేదు. మావంటివారు
తప్పుచేసిన మీవంటి మహారాజులు చక్కనిదివలెను. క్షణములో పరాజయ
మును జయముగా మార్చుకత్తి తనకే గలదు.

అప్పారె. — [అలాచింది] సరి, దిగవంతుని యనుగ్రహమే అన్నిటిని
చక్కజేయగలదు. మరి స్వామివారి వృషభయం ఏలీరు.

రాయ. — సోదకపాత్రులను ప్రాణములకు తెలింపియున్నారు. ఈ
సనుయమున వ్యయప్రణాసలకు చూడరాదు. మనోమంత్రులు తామేమి
అడ్డ చేయించుకో దానిని బుద్ధిమాన్యుగా విని అప్రకారముగా నడచుకొన
గలవారము.

అప్పాజీ.—సామదానభేదదండములలో దానభేదములను ప్రయోగింపవలెను.

రాయ.—నక్కలో పాయముల చేతను పరువులిలిస చాలును. అంతయు తమచేతనున్నది. బొక్కనధండామలు, ఏనుగు గుట్టములు, రాణువరాష్ట్రములు, కోటకొత్తలములు, గ్రామభూములు, తుదకు మాశరీరముతో నర్వము తమ యధీనము. [అని దండమిడుచు]

అప్పాజీ.—అధ్యుదయోస్తు. ఇకను వీలినవారు విశ్రాంతినందవచ్చును. సర్వము చక్కచదును.

రాయ.—[ఁష్కరించుచు తనలో] అబ్బ! గండము తప్పినట్లే, మహామంత్రి ఉపాయము చేయగలడు. చాణక్య యుగంధరాదులకు సమానుడు. [నిష్కరి]

అప్పాజీ.—ఎవరోయి అచ్చట. శశక్షణమే అయ్యకురను, కొండమరను, అవనగం లక్ష్మీకలి మొదలైన నియోగులను రమ్మను. [అని వారువచ్చు లోకల సేమో ప్రయోధుండును.]

వారు [వచ్చి]—జయం జయం మహామంత్రిగారికి.

అప్పాజీ.—[ప్రయోచునే] గండడి చేయకుదు. కూర్చుండుదు. [అని నైతముగించి] ఆయ్యమరను నీవీశక్షణమే శాసనలయవలసినది. మేము విశాంతముగా నున్నందున గజపతివెరితెగ నుబ్బి మొదలైన నియోగులు ఎవరువచ్చినను రాసీయ కూడదు! ఎరినిగాని మనపాలెమునుండి వెళ్లవలసియక, బయటివారిని లోనికి రాసీయక ఎక్కడివారి నక్కడనే తెల్లవారు వరకు నిలిపివేయవలసినది. అట్లమీరినవారికి కలపోవుచు.

అయ్య.—మహామంత్రియ్యాజ్ఞ. [అని నిష్కరి]

అప్పాజీ.—కొండమరను, నీవు కక్షణమేపోయి వీలినవారి అధిగణముల నన్నిటిని లేవలసినది. [కొండమరకు నిష్కరి]

అప్పటి.—లక్ష్మీపతి! నీవుపోయి ఈ అధరణము లుంచుటకు మేలైన పనునాటు పెట్టెలు తేవలసినది. [లక్ష్మీపతి నిష్క్రమ]

అప్పటి.—రాయసం వీరమరను, నీవు గొప్ప రహస్యకార్యమును నిర్వహింపవలెను. విమాత్రము మంత్రధింగమైనను మన ఎల్లర ప్రాణములును పోయినట్లే ఈ జాబునకు నీవు న్యాయముగా పదునాటు నికళ్లుప్రసేసి చక్కొక దానియందును ప్రత్యేకముగా పదునాటుగురు పాత్రుల సామధేయములను ప్రసేసి తక్షణమే తెమ్ము. [అని తాంకకుముందు వ్రాసిన జాబిచ్చి] ఏదీ ఒక మాటు చదువుము.

వీరమ—[చదువుచు]

వృత్తి శ్రమల్ల వారాజాధిరాజ, రాజవర సేకర్త, మూరురాయరగండ, అరిరాయభాగ, అష్టదిగ్రయమనోభయంకర శ్రీవీరశాప శ్రీవీర కృష్ణ జీవరామమనోరాయలవారు బలధిపతి పాత్రునికి ప్రాణంతుట యేమనగా మీరు తేవు ఉదయము యంతయునకని మిష పెట్టి మీగజపతివారికి మాకు కట్టియిచ్చుటకు ఒక్కొక్కొక్కంతులకు చాల సంతోషమైనది అందులకు బహుమతిగా మీ నిరాశ్చయులు మీకే స్థిరపరచుటయేగాక ఈవరత్నాల కడియము, ఈవస్త్రాల మొత్తము మొదలైన యాధరణములు ఇరువదికోట్ల వరములు కలగలేనివియ్యి. ఈఉమగిరిలను ప్రస్తుతము బహుమతిగా పంపుచున్నారము. మీరు గజపతివారికి మాకు కట్టియిచ్చినవెంటనే ఒక్కొక్కొక్క ప్రకారము మీమిత్రభుక్తములు మీకేర్పాటు చేయించగలము.

మొహము శ్రీకృష్ణ దేవ రాయలు.

అప్పటి.—సో. పదునాటు కాబులు ఈపదునాటు పెట్టెలలోనుంచి భూషణములు ఉడుగిరిల దానిలో పెట్టింది పనునార్గదు బుద్ధిమంతులైన నియోగులవలనను నీట్లు గజపతివారి కిదిరమునకు పంపవలయును. ఈపదునాళ్లును దొంగలవలె నిభినియింది పాత్రులకు తెలియక గజపతివారికి కట్టు

పడవలయును. ఈశాబులును అధరణములును గజపతివారిచేత పడవలయును. కక్షణమీ నీవు ఈసంగిధానమును చేయవలయును.

రాయసం పీఠ—మహామందిర గారియాజ్ఞ. [అని నిష్క్ర.]

అప్పటి.—అకసమువైపుచూచి] తెల్లవారుట శింకను చాలప్రాప్తు న్నది. బో! నాయాప్రయోగముచేత పాత్రులు, ఆయత్తడడి వచ్చులోకల తెల్లవాలుటమిగిలే గజపతి వింధ్యారణ్యము పోటిపోవును. పాత్రులు ఇతి కర్తవ్యతామూఢులగుదురు. ఇంకలో మననైర్వ్యములు కటకమును ఆక్రమించ గలవు. బో! నానీలిప్రయోగము ముందు ఇకదుల ప్రతిభ ఏపాటి?

[అని నిష్క్ర.]

స్థలకము 4.

గజపతి ఆస్థానము.

గజపతి చేత పదునాలుకాబులతో ఆటోపమున

ప్రవేశించును, కూడ మందిరము.

గజపతి.—ఎంతప్రహము! ఎంతప్రహము! ఈపాత్రు శింక బ్రోహ మున కొడిగట్టివారు. ఈ యపాత్రులను నమ్మి యుద్ధమునకు పోనుంటిమి. ఈయుద్ధయము నుమ్మ యుద్ధమునకని మీవ తెట్టి కొనిపోయి చేపట్టుగా శత్రువులకు పట్టియిచ్చుటకు సంసిద్ధులైనారు.

మంది.—మహాప్రభూ! లొందరదడవలదు. ఆచక్కలమున సైర్యము పనింపలయును. నునవారే ప్రహసిత బడిగట్టివారుగదా. అశాబులేమి! అజగలేమి, అపెట్టలేమి. ఏంనవా? తెలియకయే మీకి శత్రువులతో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములేమి. ఈశాబులచేత మీరు కర్నాటకమునా? మనమంత్రాలోచన యంతయు తెలిపి జేసివట్లు తెలియించున్నది. అజగన్నాయకుల కరుణచేత మనకు ముందుగా తెలిసిపోయినది.

గజపతి.—మరి మనము తడయంజనగు మేము శత్రుణమే మాకు తోచినచోటి శేగదము. వ్యవధిచాలదు. మంత్రి నీవైనను మాకుటుంబమును కాపాడుము. అన్నిపక్షపులును నీయధీనములు. బ్రతికియున్న సుఖము పడయవచ్చు. నమస్కారములు

మంత్రి.—హా ! ఎంతో ప్రమోదమైనది. చింతించుటకైన నవకాశములేదుగదా. ఏలినవారు శత్రుణులనగు. మీకుటుంబమును నేను కాపాడెదను.

గజ.—మాఅమ్మయిన బగనోహినినీ రాయనిచేత పడనీయక ప్రాణ ప్రదముగా చూడవయ్యా; నీటుణము ఇంకొక జన్మమందైనను తీర్చుకొనెదను.

మంత్రి.—ఇదికూడ నాకు చెప్పవలయునా.

[నేపథ్యమునుండి—మహాప్రభో గుఱ్ఱము సిద్ధముగా నున్నది.

గజ.—ఏదిరా మా గుఱ్ఱము. ఎక్కడరా. [అనిపడిగా నిష్క్రమింపబడినది.]

మంత్రి.—హా! గజపతి యిదిధముగా తన రాజ్యమును కుటుంబమును త్యజించి పారిపోవునట్టి కాలము వచ్చినది. నేను పోయి వారి కుటుంబమును రహస్య ప్రదేశమున దాచెదను. [అని నిష్క్రమింపబడినది.]

స్థల కి ము ద్.

రాయల శివము.

రాయలు, అప్పాచే, శివులు నియోగము మొదలైనవా రుందురు.

మేలుప్రకటించి—దండం దండం వ వాప్రభో! మన సేనానకుమారుని యుద్ధప్రయత్నాన్ని విలనవారి ప్రతిపాన్ని విని గజపతిగారు తిదిసిం గూర్చోదయింజననే నింధ్యారణ్యం పారిపోయినారు. వారికుటుంబం

పూదా కనబడలేదు. పదహారుగురుపాత్రులువచ్చి వారిని కానక దిగులుపడతావున్నారు.

[రాయలు అప్పటివైపు చూచును. అప్పటి చిటునవ్వు నవ్వును.

మఱియొక వేగు.—జయం జయం వినినవారికి. పదహారుగురు పాత్రులు వినినవారి ప్రతాపంబిని వినినవారికి పాదాస్త్రంతులై నారిని తెలిసికొని కమకు రాజ్యం నిలువచరి కలచి గజపతులవారున్న వారి అంకితులమున్న రాత్రికి రాత్రియు అయిలుదేరి విక్రమింపజేసినారు. మన దండనాయకులు రాజధానినగరం ప్రవేశిస్తున్నారు. [సభ్యులు ఆశ్చర్యపడుదురు.

మఱియొకడు ప్రవేశించి—మనసైన్యాలు కటకం ప్రవేశించి కోటను స్వాధీనం చేసుకొన్నది వినినవారు కక్షణమే విజయధ్వానంతో అయిలుదేరి వచ్చి నగరం ప్రవేశించులెనని మహాసేనాపతి పెద్దసారి రామలింగమ నాయకుగారు మనవిచేస్తున్నారు.

[రాయలు అప్పటిని చూచును. అప్పటి గంటవాయిండును. వెంటనే సేవ్యమున ధమామిమ్రుగును.

అప్పటి.—కొండమరుసుగారు, మీరు కోవిషయమును గజపతిగారి కుంత్రికి నచ్చజెప్పి గజపతిగారిని పిలిపింపుడు. మాయలినవారు శ్రీకృష్ణరాయ మహారాయలవారు గజపతిగారికి ఎటువంటి ప్రహమును ఎంచలేదు. వారి పాత్రులలోను కోషములేదు. మాకు జయించిన ప్రతిష్ఠచాలును. గజపతివారి రాజ్యమును గ్రామభూములను యథాభూర్వము గజపతివారికి స్వాధీనముచేసి విజయప్రతిష్ఠముచేసి మరలిపోదలచినారు. గజపతులవారు వివిధమైన సంగోచము వహించక మాతో సఖ్యము చేయవలసినది. గజపతిగారు మరలిపచ్చునట్టి సందిధానము చేయవలసినది, అని.

కొండ.—వినినవారి యా

[అని నిష్క్రమింపబడినది.]

అప్పటి.—మహాప్రభువులు పొట్టునూరికి ద విజయ స్తంభము నాటించి
కటకమునకు తరలుచున్నారు. అందరును సన్నాహము క వలసినది.

[అందరు నిద్రక్కి ధమామి.

స్థలకము 6.

కటకము—గజపతి నగరు.

రాయలు, గజపతి, అప్పటి, మంత్రులు ప్రవేశించురు.

పండి.—'జయింధవ దిగ్విజయింధవ' [ఇతి శ్లోచి కరించును.]

గజపతి.—కృష్ణరాయ చక్రవర్తి, త్రిలోకరక్షకా,

ఉ నీయుగా మొదటిప్పుకొననేర, మదీయకుమారి, జారు శృం
గారిమణి గుహస్థిని స్వకొని మిచ్చెదనీకు, గీరతు
భూరసమానరూప పిమ్మకై రెపబంధు యశశకాప ల
క్షీరమణా ప్రతాప నరసింహకుమార కుమారవిక్రమా
రాయ —

చ. వినుమునరేంద్ర సీవనగ నేనన భేదములేదు, నీమనం
బున నొకవెంటగాఁ దలపబోకుము, శీఘ్రముగాగ నెంతయున్
ఘనతరవైభవం బలరగా నొనరింపు వినుహయత్నమున్;
*అనయ మి బాంధ్ర దేశమున నైకకృతగల్గుత భారతంబులోన్.

సభ్యులు.—అరి అరి.

అప్పటి—గజపతిమహారాయా! మేము సభ్యమునకును దిగ్విజ
యము చేసిన ప్రతిష్ఠాశీలము వచ్చినవారిమేగాని మేముగాను. సర్వాంధ్ర
సమైక్యమువారిది సంయుక్తాంధ్రరాష్ట్రపాథవి మే మాముఖ్యోద్దేశము. మా

విజయనగరము మొదలు మీవిజయనగరమువరకు ఈదేశమంతయు సర్వకాల
సర్వావస్థలయందును ఒకటిగానే యుండునుగాక. మనలో మనకు భేదము
లేర్పడకుండునుగాక.

గజపతి.—మీయనురాగమునకు చాల కృతజ్ఞుడను. విజయనగరము
నుండి కటకమువరకును గల యీ యాంధ్రదేశమంతయు రాయలసీమయేగదా
యైనది. ఈయాంధ్రసామ్రాజ్యము అవిచ్ఛిన్నముగా ఆచంద్రార్కము నెలయు
గాక. ప్రభుత్వములు మారినను రాష్ట్రవిధిజనయైనను మన యాంధ్రాభిమానము
మారకుండునుగాక. మండలాభిమానముచే దేశాభిమానము చెడకుండును గాక.

పండి.—జయ జయ, శృష్టదేవరాయ మహారాయ, సర్వాంధ్ర చక్ర
వర్తి, సర్వాంధ్రరాష్ట్రప్రసిద్ధులక జయ.

అప్పారె.—గజపతిమహారాయ, మాయేనవారు నేడే విజయనగరము
నకు ప్రయాణము.

గజపతి.—నకలసన్నాహములకును ఏర్పాట్లు గావించెదను.

[అందరు నిష్క్రమింతురు.]

—————

పంచమాంకము

స్థలకము 1.

విజయనగరము.

ము. చేటి.—[ప్రవేశించి] నేడు తిమ్మనగారి పారిజాతాపహరణకృతి సమర్పణమహోత్సవం, ద్వితీయమహోత్సవాంగంగా జరుగబోతున్నది. నేడుగదా చిన్నచుడేవిగారి వలపంశ తీరును. తిమ్మనగారు ఈవిధకే తమ కావ్యమును పరినివారికి కొంత విడిపించి వాచనము మెల్లటిదియొనర్చుచూరిం గాక నేడేమి జరుగునో. ఆదుగో సభ్యులుగుతున్నది. నేనుతూడ పోయి పేడికచూచి అమ్మగారికి నిజస్తాము.

[అంత ఆసీనులై రాయలు, మంత్రులు, కవులు మొదలైనవారు ప్రవేశింతురు. తిమ్మనగారికి ప్రత్యేకమైన పేడికపైగుర్పుండి పారిజాతాపహరణములో గ్రంథాంతభాగములను చదువుదురు.]

కొరికిగోత్ర విఖ్యాతుడౌ పుస్తంబ

సూత్రు, డార్యేలపవిత్రకులుండు,

సందిసిగమాత్యునకును దిష్టాంబకుఁ

దనయనండు, సకలవిద్యావివేకి

చతురుండు, మలయమారుతకవీంధ్రునకు మే

నల్లుండు, కృష్ణరాయక్షిలీశ

కగుణాసమాలభ్య ఘనచతురంతయా

నమహాగ్రహార సన్తానయుతుండు

తిష్ఠుయ్యార్యుండు శివపరాధీనమలియ

ఘోరశివుని శిష్యుండు పారిజాత

హరణమును కావ్య మొనరించె సంధభాష
నాదివాకరతారా సుధాకరముగ.

రాయ.—[తనలో] మహాకవి మాయంతోపురచరిత్రమునే తనకావ్య మందు హెచ్చుగా భవించుచేసినాడు. మేము చేసినది మరికాదని మాకు నీతి యుపదేశించుచున్నాడు. వాస్తవమే. [ప్రకాశము] అప్పాదీ! ఈమహా కవులకు వారుకోరునట్టి అగ్రహారములు ఈయవలసినది. కంచమహావాద్య ములును, చామరాండోళికాది సామంతదిహ్నుములను మేము ఇచ్చినారము. తక్షణమే అల్లసాని పెద్దన గారికిని, నంది విప్రుయ్యగారికిని కల్లకిగో గారేగింపు చేయవలసినది.

[నేపథ్యమునుండి—మహాప్రభూ, కల్లకిపద్మయున్నది.]

రాయ.—కవీశ్వరులారా, రండు. [అందరు నిష్క్రమింతురు.]

స్థలకము 2

చిన్నమడేవి వగురు.

ము. చేటి.—[ప్రకృతింది] అబ్బ! కేమిగదా మదివం. ఎన్నార్లకు మాదేవిగారి కుల్లి సంతోషం కలిగింది. తెనాలిరామలింగయ్య పెట్టిన కలహం ముక్కుఁజ్వువారుగడి ముద్దపలుకులచే తీరి మరల పరిసవారు చిన్నా దేవిగారిని అనుగ్రహించివారు. గిరుమొప్పుగారి మనువు వజ్రపు జడవిల్ల యిస్తే ఇక్కడు దిగ్విజయపై న తర్వాత గోలొంద గవలనే మువగలి పరిస వారు తెచ్చివారు. విష్ణుగారికి అండోళికా భక్త చామరాది కన్నానమలు. ఎంక సంతోషం. అనుగో పరిసవారు చిన్నమడేవిగారు ఇక్కడికి కస్తు న్నారు. దేవిగారి సర్వాధికారముతోను అలంకరించి పరిసవారు పొందుకొని పస్తున్నారు.

[అంతట చిన్నమదేవి ప్రవేశింతురు.]

చిన్న.—అవిధంగా వీలినవారు కోడంతో పెళ్లిపోగానే నేను ప్రాణాల మీద ఆశపడులుకొన్నాను.

రాయ.—చెల్! గతమునకు చింతిల్లకు. నీకు కావలసినదంతయు సిద్ధముగా నున్నదిగదా. ఒక వజ్రపుబిళ్లకై కోడలించిలివిగదా. గోలకొండ గను లన్నిటిని తెచ్చి యిక్కడ పెట్టించిలివి. నవోన్నములు నీ నగరిలో రాసులు పోయించిలివిగదా.

ము.—చెల్లె.—ఇప్పుడుగదా నాకు సంతోషము.

[నేర్పడ్యమునుండి—మాకుమాత్రము సంతోషముగాదా.]

రాయ.—ఓహో రామలింగయగారు

రామలింగ —[ప్రవేశించి] జయము జయము వీలినవారికి. జయము జయము మహారాణిగారికి. వీలినవారి దీర్ఘజయంచేత రాణిగారు పరిల్లుకున్నారు.

చిన్నమ.—రామలింగయగారి ఆశీర్వాదముచేత.

రాయ.—వాస్తవమే. వారు నాటిక బీజమే ఇట్లు ఫలించినది. మరి ప్రియా నీకింక నేమి కావలయును?

చిన్న.—వీలినవారి యనుగ్రహము కలిగిన తర్వాత ఇంకను నే కావలసియుండును. అంభయు చేతురినట్లే, కాని నాకొక కోరిక యున్నది వీలినవారికి నామీద అనుగ్రహము కలుగగానే శ్రీనిరుదతి వేంకటేశ్వరులను దర్శించి స్వామికి మ్రొక్కులు ముడుపులు చెల్లించుకొని వీలినవారితో కలిసి భక్తకోటిలో మన శిలాదిగ్రహములు చెక్కింపవలయునని. ఈమ్రొక్కుల చెల్లింపవలయునుగదా.

రాయ.—కాంక్షునిగ్రహము లేపోయిందెదను. తక్షణమే సన్నాహము చేయించెదను.

రామలిం.—బరి, బరి! మహాప్రసాదము.

చిన్న.—[చేటితో] ఒసే మా, అక్కగారినికూడా పిలిచిరావే.

[చేటి నిష్క్రమించు.]

రాయ.—ఎవరరా అచ్చట తక్షణమే మా అప్పాజీగారిని, మంత్రి
లను దండనాథులను, సామంతులను మేము చూడవలెను.

[తిరుమలదేవి ప్రవేశించును. రాయలు చిన్నాదేవియు

సంభావించురు. మంత్రిలును ప్రవేశించురు.]

రాయ.—మహామంత్రిగారా మేము దిగ్విజయయాత్ర ముగించిన
సంతోషమున భగవంతుని దర్శనార్థము తిరుమలకు పోదలచివారము.

సభ్యులు.—ఇరిబిరి.

రాయ.—మేము కూనదును మాకివులగోష్ఠిలో రదియించిన అముక్త
మాల్వదా ప్రతిభమును అచ్చట దేవునికి అంకితము గావించెదము.

సభ్యులు.—మహాప్రసాదము, మహాప్రసాదము

రాయ.—మరి విన మెల్ల నిచ్చుడే క్రయంగాము.

[అంగర నిష్క్రమించురు.]

స్థలకము. 3

తిరుమల భగవద్విగ్నిధానము

[రాయలు, దేవేరులు ఒక ప్రక్కను, మరియుక ప్రక్క మంత్రిలు,
దండనాథులు, సామంతులు, కపిశ్వరలును నిలిచి వేచియుండువరకు. అర్చ
కుడు భగవద్ప్రసాద మొసంగి అంగరమును శతగోపముంచును. రాయలు
అముక్తమాల్వదనుండి కొన్నిచెట్లములు చదివి గ్రంథమును భగవద్వీరమున
రాయును.]

శిల్పి.—మహాప్రభువులు దేవేరులతో నిటు ఎడముగా నిలువవలె-
శిలావిగ్రహముల రచనకు ప్రారంభము చేయవలెను.

[రాయలు, దేవేరులును ఒకప్రక్క నిలుతురు.]

సభ్యులు.—ఇయ శ్రీకృష్ణదేవరాయ మహారాయా, సర్వాంధ్రచ,
వర్తీ, ఇయ. సర్వాంధ్రరాష్ట్రప్రతిపాదక ఇయ.

స మా స్త ము.

